

DE OPGRAVINGEN TE DESTELBERGEN/EENBEEK- EINDE IN HET RAAM VAN DE VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN DE STAD GENT

I. DE VOORGESCHIEDENIS

door

Sigfried J. DE LAET, Hugo THOEN en Jean BOURGEOIS

INLEIDING (S.J.D.L.)

Van 1960 tot en met 1984 werden door het Seminarie voor Archeologie der Rijksuniversiteit te Gent zeer systematische opgravingen ondernomen te Destelbergen / Eenbeekeinde, een archeologische vindplaats waar, meestal in stratigrafisch verband, sporen werden ontdekt uit de Midden-Steentijd (Mesolithicum), de Jongere Steentijd (Neolithicum), de Urnenveldentijd (Late Bronstijd en Vroege IJzertijd), het begin van de La Tène-periode, de Gallo-Romeinse tijd en de Middeleeuwen. Tijdens dit oudheidkundig bodemonderzoek, dat zich nagenoeg over een kwart eeuw heeft uitgestrekt en dat in totaal 315 weken in beslag heeft genomen, werd een oppervlakte van meer dan één hectare zeer nauwkeurig opgegraven. De resultaten overtroffen alle verwachting. Ze hebben de vroegste geschiedenis van het Gentse, en o.m. de oorsprong van de stad Gent, in een nieuw daglicht geplaatst. Door analogie werd tevens de oorsprong van enkele andere steden van het Scheldedal beter belicht.

Over dit onderzoek werd reeds een aantal gedeeltelijke en voorlopige verslagen in het Nederlands gepubliceerd¹. Thans werd overgegaan tot het

(1) De belangrijkste hiervan verschenen in de reeks *Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-Vlaanderen*:

S.J. DE LAET, J.A.E. NENQUIN, P. SPITAEELS & A. VAN DOORSELAER, Nieuwe Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oostvlaanderen, *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oostvlaanderen*, 12, 1958 (1961), pp. 3-99.

S.J. DE LAET, A. VAN DOORSELAER & P. SPITAEELS, Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oostvlaanderen, derde reeks, *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oostvlaanderen*, 17, 1963 (1964), II, pp. 3-83.

S.J. DE LAET, A. VAN DOORSELAER, M. DESITTERE & H. THOEN, Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oostvlaanderen, vierde reeks, *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oostvlaanderen*, 19, 1965 (1967), II, 3-172.

S.J. DE LAET, A. VAN DOORSELAER, M. DESITTERE & H. THOEN, Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-Vlaanderen, vijfde reeks, *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 23, 1969 (1970), II, pp. 3-169.

S.J. DE LAET, J.A.E. NENQUIN, A. VAN DOORSELAER, M. DESITTERE, A. GAUTIER, H. THOEN, F. VERHAEGHE & M. ROGGE, Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-Vlaanderen, zevende reeks, *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen, Bijdragen*, N.R. 2, 1976, 215 pp.

S.J. DE LAET, A. VAN DOORSELAER, M. DESITTERE, H. THOEN, F. VERHAEGHE & M. ROGGE, Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-

persklaar maken van het eindverslag, dat drie banden zal tellen. Gelet op het feit dat de resultaten van meer dan lokaal belang zijn, werd beslist dit eindverslag in het Frans te publiceren om het voor een breder publiek toegankelijk te maken; tevens zou echter een uitvoerig résumé in de *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* verschijnen. Onderhavig opstel, het eerste in een reeks van drie, zal ongeveer gelijktijdig met de eerste band van het eindverslag² van de pers komen. Wegens de hoge drukkosten zagen we ons echter genoodzaakt het illustratiemateriaal tot een minimum te beperken.

DE SITE (H.Th. ³)

a. Ligging (fig. 1)

De archeologische vindplaats van Destelbergen / Eenbeekeinde is gelegen in het westen van Destelbergen, deelgemeente van Destelbergen-Heusden, op een paar honderd meter van de grens van Gent / Sint-Amandsberg.

Het fysisch kader kan als volgt worden omschreven :

— *Geografisch* bevindt de site zich langs de linkeroever van de Schelde, op iets minder dan 3 km ten oosten van de samenvloeiing van Schelde en Leie.

— *Fysisch-geografisch* ligt de site op de grens van twee gebieden : het interfluvium Schelde - Dender en de Vlaamse Vallei.

— *Geomorfologisch* wordt de ligging bepaald door de aanwezigheid van de Damvallei, een fossiele meander van de Schelde. Deze geomorfologische eenheid, gelegen ten oosten van de site, heeft een lengte van nagenoeg 5 km en een breedte van 1 tot 2,5 km. De meander zelf heeft een hoogteligging van + 4 m. Het microreliëf, gekarakteriseerd door een afwisseling van zandige ruggen (tot + 6,5 m) en smalle depressies, vertoont alle kenmerken van een klassieke migrerende fluviaatle meander. Ten zuidwesten van de Damvallei loopt het reliëf op tot + 13 m. Deze zone (Gentbrugge - Arsenaal) maakt deel uit van de interfluviaatle rug gelegen tussen de Boven-Schelde en de Beneden-Schelde. Een dergelijk oplopend reliëf bevindt zich eveneens ten zuiden van Heusden, hier echter veroorzaakt door belangrijke duinvorming (Zandbergen). Embryonale duinen zijn verder aanwezig op de hoogst gelegen zandige gebieden, even ten noorden van de vindplaats.

Vlaanderen, achtste reeks, *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen, Bijdragen*, N.R. 6, 1978, 132 pp.

(2) S.J. DE LAET, H. THOEN & J. BOURGEOIS (avec la coll. de N. Cauwe, R. De Ceunynck, A. Gautier, A. Gob, I. Heyse, V. Hurt, P. Janssens, R. Langohr, M. Otte, J. Sanders, C. Verbruggen et A. Verhoeve), *Les fouilles du Séminaire d'Archéologie de la Rijksuniversiteit te Gent à Destelbergen - Eenbeekeinde (1960-1984) et l'histoire la plus ancienne de la région de Gent (Gand)*, Brugge, 1986, 226 pp., 18 tafels en 85 fig. (= *Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, XXIII).

(3) Voor de beschrijving van de site hebben we ons ondermeer gesteund op de bijdragen van I. HEYSE, *La géomorphologie du site* en van R. LANGOHR & J. SANDERS, *Les sols* in het onder voetnoot 2 vermelde werk.

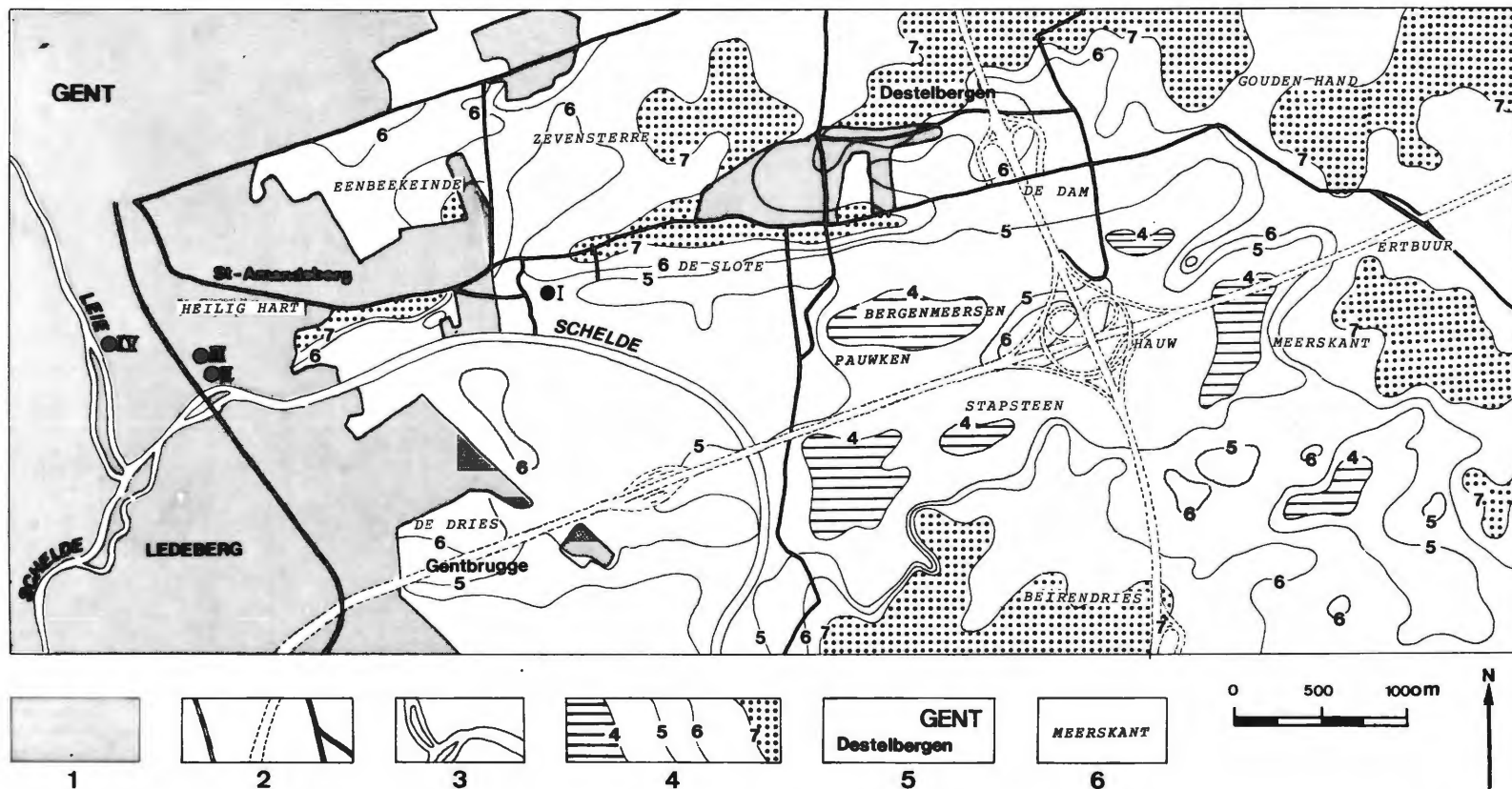

Fig. 1. Topografie van Destelbergen en omgeving (naar de kaart NGI, GENT-MELLE 22, 1-2 op schaal 1/25000, 1979) (kaart R. Langohr & J. Sanders)

1. Agglomeratie
2. Spoorweg, autosnelweg en belangrijkste wegen
3. Waterloop
4. Hoogtelijnen van + 4 tot + 7 m
5. Steden en gemeenten
6. Toponiemen

I-IV: Archeologische sites:

- I. Destelbergen/Eenbeekeinde
- II. Gent/Wolterslaan
- III. Gent/Fabriek Bartsoen-Buysse
- IV. Sint-Baafsabdij.

— *Bodemkundig* bevindt de site zich op een plaats waar talrijke en zeer verscheiden biotopen aanwezig zijn, gaande van zeer droge zandgronden tot nattige kleiige moerasgronden.

b. *Inplanting van de bewoning*

Voor de inplanting van de nederzetting en de aanwezigheid van menselijke bewoning gedurende verscheidene millennia op de site van Destelbergen / Eenbeekeinde moet de oorzaak ongetwijfeld gezocht worden in een aantal fysisch-geografische factoren, waarbij volgende drie aspecten zeker een rol hebben gespeeld :

1. Op strategisch vlak was de site beveiligd door de Schelde ten zuiden, het moerassige gebied van de meander van de Damvallei ten oosten en door duinvorming ten noorden.

2. Wat de activiteiten te water betreft (transport, visvangst, enz.) is de site de enige plaats in de regio langs de linkeroever van de Schelde waar men onmiddellijk toegang heeft tot de rivier, zonder een moerassig gebied te moeten overschrijden.

3. De site en zijn onmiddellijke omgeving waren rijk aan zeer verscheiden biotopen, gaande van droge zeer arme duingronden tot moerassige zones, heel wat vruchtbaarder maar niet gemakkelijk te ontginnen. Naargelang de vooruitgang op technisch gebied kon de mens hier steeds nieuwe gronden ontginnen zonder zich ver te moeten verplaatsen. Het natuurlandschap was geschikt voor extensieve beweiding (schapen, geiten) en — mits bemesting — in kultuur te nemen voor intensieve beweiding (vee) en akkerbouw. Tevens waren er zones die waarschijnlijk vrij lang bebost zijn geweest.

c. *Zonering* (fig. 2)

Fysisch-landschappelijk kunnen op de site van Destelbergen / Eenbeekeinde drie verschillende zones worden onderscheiden, die in hoofdzaak bepaald zijn door het oost-west verlopend oud en jonger tracé van de Schelde :

1. Een centrale depressie („zone B'') van ca. 80 m breedte. Ze is een opgevulde oude Scheldebedding. Deze oost-west verlopende depressie eindigt langs het westen (nabij de huidige Panhuisstraat) ter hoogte van een noord-zuid verlopende zandige rug, die de sedimenten van de oude Scheldeloop heeft aangesneden. Deze centrale depressie draagt het toponiem „de Slotte”.

2. Een noordelijke zandrug („zone A''). Deze is ten zuiden afgebakend door de centrale depressie en gaat naar het noorden toe over naar een weinig uitgesproken stuifzandgebied. Oorspronkelijk vertoonde deze zone — over een afstand van ca. 70 m — een microreliëf, bestaande uit een iets hoger gelegen gedeelte of kleine zandrug aansluitend bij de centrale depressie en uit een weinig lager gelegen terrein langs de noordzijde, aansluitend bij het stuifzandgebied. Beide elementen, de noordelijke zand-

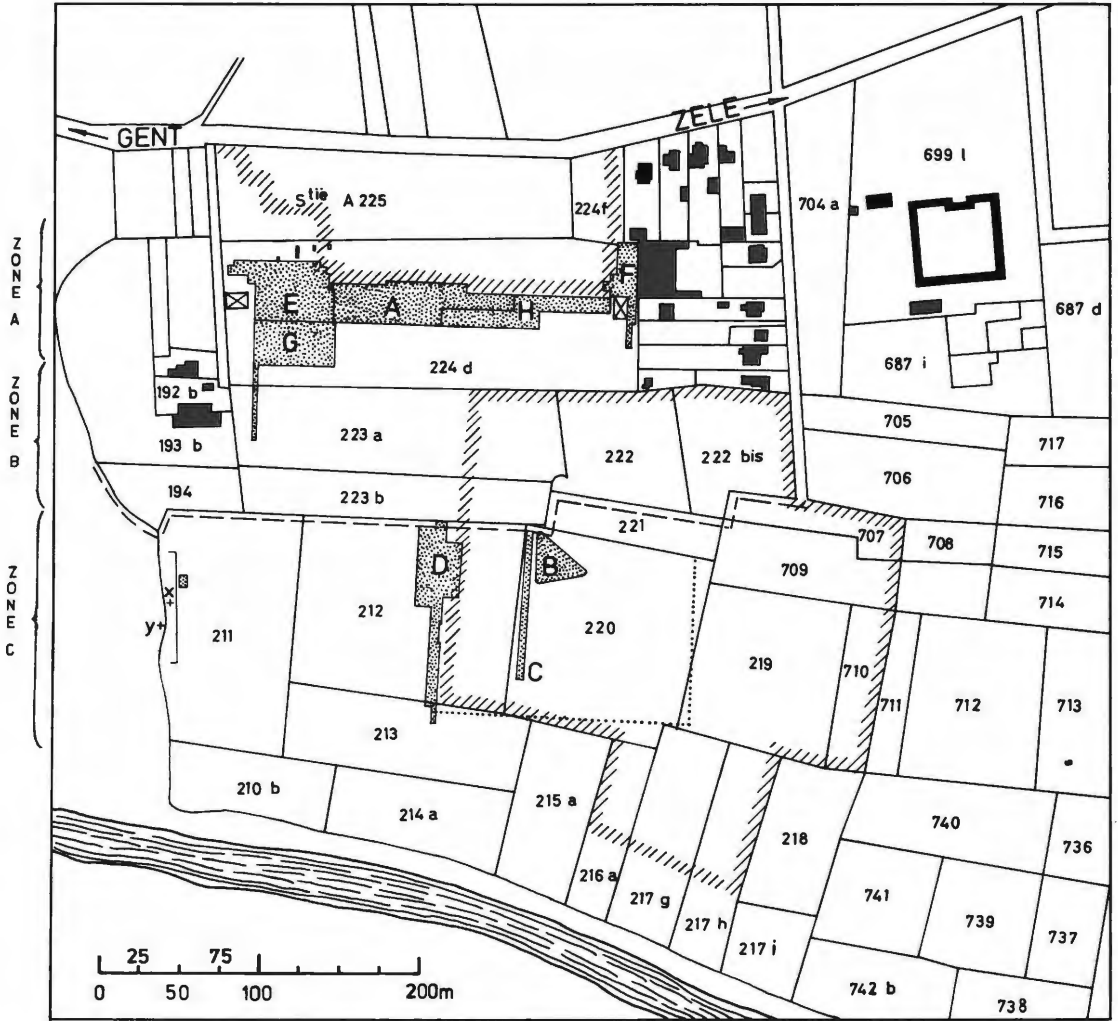

Fig. 2. Plan van de site, met aanduiding van de cadastrale parcellering, de ontzande terreinen en de opgegraven sectoren.

rug en het stuifzandgebied maken geomorfologisch deel uit van de zgn. „rug van Destelbergen”.

3. Een zuidelijke zandrug („zone C”). Deze zandrug heeft een breedte van ca. 200 m en is gelegen tussen de centrale depressie (oude loop van de Schelde) en de jongere tevens huidige Scheldeloop.

We willen er de nadruk op leggen dat de noordelijke oude Scheldeloop (zone B) ten tijde van de vroegste menselijke occupatie reeds gedeeltelijk was opgevuld en dat de mens steeds het zuidelijke (huidige) tracé van de Schelde heeft gekend.

DE EVOLUTIE VAN DE BEWONING (H.Th. 4)

1. *Mesolithicum*

De vroegste menselijke occupatie gaat terug tot de Midden-Steentijd. De aanwezigheid van enkele typische mesolithische artefacten wijst er op dat de site bezocht werd door laat-mesolithische jagers. De vondst van twee silexkernen pleit zelfs voor een kort verblijf ter plaatse. De nabijheid van de Schelde en een afwisselend landschap van hogere zandige ruggen (waarop vermoedelijk reeds plaatselijk duinvorming voorkwam) en depressies maakten van de omgeving een geschikt jachtterrein.

De centrale depressie (zone B) stond in die periode reeds volledig droog en moet ook in de winter toegankelijk geweest zijn.

2. *Neolithicum*

Van een meer duurzame menselijke aanwezigheid kan slechts gewag gemaakt worden vanaf het Neolithicum. De neolithische sedentaire mens vond hier, in de onmiddellijke omgeving van de Schelde, blijkbaar een aantrekkelijk milieu. De concentratie van lithisch materiaal in zone C en vooral in zone A wijst op bewoning op de hoger gelegen zandgronden. Structuren zelf werden echter niet waargenomen: menselijke vergravingen, biologische activiteit en bodemvorming hebben de sporen ervan volledig verstoord, terwijl het materiaal zelf niet meer *in situ* werd aangetroffen. Deze artefacten kunnen algemeen worden toegeschreven aan het Midden- en Late Neolithicum; het schijnt verwant met de Michelsberg- en met de Bekerkuultuur, d.i. van ca. 3500 tot 2500 en van ca. 2500 tot 1800 vóór de jaartelling. Lokale debitage van vuursteen kon eveneens worden aangetoond.

(4) Deze tekst is een samenvatting van een meer uitvoerige bijdrage, gepubliceerd onder de titel *L'homme et son environnement* (zie voetnoot 2). Hierbij mochten we rekenen op de medewerking van de collegas van het Geologisch Instituut R.U.G.: R. De Ceunynck, I. Heyse, R. Langohr, J. Sanders, C. Verbruggen en A. Verhoeve. Er werden verder gegevens ontleend aan de bijdrage van M. OTTE & A. GOB, *Matériel lithique de Destelbergen* (voetnoot 2) en aan de studie van F. VERHAEGHE, Middelieuwe bewoningssporen te Destelbergen (1967-1970), *Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-Vlaanderen, Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 26, 1972 (1973), pp. 404-419.

Over het in cultuur gebrachte landschap in de omgeving van de site zijn geen rechtstreekse gegevens bekend. De palynologische resultaten van Laarne-Damvallei (in vogelvlucht op ongeveer 4 à 5 km van de site) geven aanwijzingen voor graanbouw vanaf het Late Neolithicum (ca. 2000 voor de jaartelling). De aldaar ook vastgestelde toename van open ruimten kan wellicht worden toegeschreven aan de uitbreiding van graasgebieden. In de centrale depressie (zone B) tenslotte en op de overige alluviale gronden langs de Schelde ontwikkelde zich vermoedelijk een elzenbroek, terwijl zich op de drogere stuifzandgronden een eikenbos bevond.

3. *Vroege en Midden-Bronstijd*

Alhoewel typische artefacten uit deze periode op de site zelf ontbreken, zijn er wel enkele aanwijzingen van bewoning in de regio, o.m. in de meander van de Damvallei.

4. *Urnenveldenperiode (Late Bronstijd en Vroege IJzertijd)*

De aanleg van een grafveld door vertegenwoordigers van de Vlaamse groep van de Urnenveldencultuur levert voor de eerste maal duidelijke archeologische sporen op. Het grafveld werd aangelegd op de noordelijke zandrug (zone A), dus in de strook tussen de centrale depressie en het stuifzandgebied. Bij de aanleg van het grafveld werd duidelijk rekening gehouden met de geomorfologische kenmerken van het terrein. De oudste graven en grafstructuren (deze uit de Late Bronstijd) werden aangelegd op het hoogste gedeelte van de zandrug, terwijl de jongere graven en structuren (deze uit de Vroege IJzertijd) meer ten westen werden opgericht in de lagere delen van de zandrug.

Van de bewoning zelf werden geen sporen weergevonden. De vondst van enkele scherven UVK-vaatwerk in zone C zou er op kunnen wijzen dat de bewoning zich bevond op de zuidelijke zandrug.

De centrale depressie was vermoedelijk begroeid met een elzenbroek, en langs de Schelde werd waarschijnlijk reeds een toenemende transgressieve activiteit merkbaar. Op de zandige ruggen was bodemvorming reeds ver gevorderd. In zone A, op het terrein van het grafveld, was een podzolprofiel tot stand gekomen, dat bij het begin van de Romeinse tijd door nivellering zou worden verstoord.

5. *Late IJzertijd (La Tène-periode)*

Het urnenveld in de noordelijke zone werd opgegeven op het eind van de Vroege IJzertijd (Hallstatt D). In het begin van de La Tène-periode blijkt er nog wel enige activiteit te zijn geweest op de noordelijke zandrug. De geringe hoeveelheid materiaal wijst er echter op dat de site op dat ogenblik periferisch lag ten opzichte van de eigenlijke bewoningskern.

De site moet trouwens vrij snel zijn opgegeven, gezien de intense en

snelle ontwikkeling van een bos, vermoedelijk met eik en els als dominante soorten.

Gedurende de Midden- en de Late La Tène-tijd was het areaal van het voormalige urnenveld dan ook volledig ingenomen door een bos. Op sommige plaatsen groeiden de bomen zelfs bovenop de opgevulde grachten van de grafstructuren.

Door de toenemende transgressieve activiteit van de Schelde werd een gedeelte van de zuidelijke zandrug (zone C) overstroomd. De kleiige afzettingen hiervan werden aangesneden tot op een afstand van ca. 80 m ten noorden van de huidige Schelde-dijk. Door deze overstromingen werd het toegankelijk areaal van de zuidelijke zandrug met meer dan een derde ingekrompen. Dit is wellicht de reden waarom geen La Tène-vondsten in de zuidelijke zone te voorschijn kwamen.

6. Romeinse tijd

Er is een tijdelijke onderbreking in de bewoning te Destelbergen / Eenbeekeinde geweest tijdens de Romeinse periode, nl. tussen het derde kwart en het einde van de 2e eeuw. Men kan dus de overblijfselen uit die periode in twee sub-periodes onderbrengen :

— periode I : vanaf het midden van de eerste eeuw A.D. tot in het derde kwart van de 2e eeuw

— periode II : vanaf het eind van de 2e eeuw tot in het derde kwart van de 3e eeuw.

A. Gallo-Romeinse periode I

De vroegste Gallo-Romeinse sporen klimmen op tot het midden van de 1e eeuw A.D. De nederzetting werd uitgebouwd op de twee zandige ruggen gelegen respectievelijk ten noorden en ten zuiden van de centrale depressie (zones A en C).

De eigenlijke bewoningskern werd aangelegd op de noordelijke zandrug. Hiertoe werd deze zone eerst ontbost. Vervolgens werd het terrein genivelleerd. Bij deze egalisatie werden graven en structuren uit de urnentijd, aangelegd op de hoogste gedeelten, geheel of gedeeltelijk afgescheept. Dit materiaal werd gedeponeerd in de lagere gedeelten van de zandrug. Door deze grondwerken werd het oorspronkelijk microreliëf volledig weggewerkt. Aldus ontstond een grotendeels kunstmatig zandplateau, parallel verlopend met de centrale depressie.

Bij de uitbouw van de nederzetting werd een zware palissade opgetrokken langs noord en zuid ; de afstand tussen beide bedraagt ca. 64 m. De sporen van periode I werden aangetroffen in alle opgravingsvlakken, zodat we kunnen aannemen dat deze duidelijk geplande en gestructureerde nederzetting een ruimte besloeg van ca. 64 m (noord - zuid) op minimaal 181 m (oost - west), hetzij dus ruim 1 ha. In de noordelijke palissade, die uitgaf op het stuifzandgebied, werd een opening vastgesteld voor een smalle doorgang van 0,60 m ; daarentegen werd in de zuidelijke palissade een onderbreking aangetroffen van rond de 14 m. Zware ingegraven

palen en boomstammen wijzen er op dat zich hier een belangrijke toegangspoort bevond, gericht naar de centrale depressie toe. Alhoewel geen sporen van enige bestrating werden opgemerkt, mag worden aangenomen dat er een (aarde?)weg liep even ten zuiden van en parallel met de zuidelijke palissade, vlak langs de noordrand van de centrale depressie.

De noordelijke zone stond in directe verbinding met de Schelde door een noord-zuid verlopende zandrug (ter hoogte van de huidige Panhuisstraat). Vanuit deze as werd geleidelijk ook de zuidelijke randrug (zone C) ingenomen. Het oostelijke deel van deze zone C werd aanvankelijk als grafveld gebruikt, zoals de vondst van een urnengraf uit de Flavische tijd getuigt. Naderhand werd deze sector door artisanale bedrijvigheid ingepalmd, waarvan een aantal elementen (leemputten, houten waterput, een kolenbranderskuil) kon worden onderzocht. Het grafveld was ondertussen reeds verplaatst en bevond zich vermoedelijk in het stuifzandgebied, helemaal ten noorden van de nederzetting.

De bewoning werd vrij plots opgegeven in de loop van de tweede helft van de 2e eeuw, waarschijnlijk tegen het eind van het derde kwart. Het is niet uitgesloten dat de invallen van de Chauci, die ca. 172-174 een groot gebied van Noord-Gallië teisterden, hiervoor verantwoordelijk zijn. Brandsporen werden echter niet aangetroffen, waaruit we kunnen besluiten dat de nederzetting niet in de vlammen opging.

B. Gallo-Romeinse periode II

Naar het eind van de 2e eeuw toe, werd de site terug voor bewoning in gebruik genomen. Ook nu werd de eigenlijke woonkern in de noordelijke zone aangelegd. De nederzetting werd echter compleet heropgebouwd, waarbij de overblijfselen van periode I werden afgebroken en het materiaal zo mogelijk opnieuw werd benut. Ook nu werd het terrein eerst geëgaliseerd. Opnieuw werd de woonkern langs noord en zuid door een houten palissade beschermd; de noordelijke werd vrijwel op dezelfde plaats aangelegd als tijdens periode I, de zuidelijke echter iets meer zuidwaarts (4 m), zodat de ruimte binnen beide palissades van noord naar zuid nu ca. 70 m bedroeg. Over een mogelijke weg ten zuiden, langs de noordrand van de centrale depressie, zijn voor periode II geen gegevens voorhanden.

Het oostelijke deel van zone A werd aanvankelijk als grafveld gebruikt, doch rond het begin van de 3e eeuw werd het woon- en werkareaal naar het oosten uitgebreid en werd het grafveld overgebracht naar zone C. In het westelijke deel van zone C, langs de noord-zuid verlopende zandrug naar de Schelde, kwam een bloeiende artisanale bedrijvigheid tot stand, vooral metallurgie. Het oorspronkelijk overstroomde terrein langs de Schelde werd eveneens ingenomen. De rijkdom aan stenen constructiemateriaal wijst op de aanwezigheid van een belangrijk gebouw, vlak langs de doorgang naar de Schelde en niet ver van de rivier. In deze omgeving kan een aanleg-, los- en laadplaats worden vermoed.

De nederzetting werd opnieuw verlaten in de loop van het derde kwart van de 3e eeuw na Chr. De grote Germaanse invallen, die vooral ten

tijde van de regering van Postumus (260-269) en kort daarop onze gewesten teisterden, zijn ongetwijfeld verantwoordelijk voor het opgeven van de nederzetting van periode II. Ook nu werden geen brandsporen vastgesteld, waaruit we mogen besluiten dat de nederzetting blijkbaar niet werd verwoest, maar door de bewoners werd opgegeven.

C. Besluit

De impact van de mens op de site is dus tijdens de Romeinse tijd zeer ingrijpend geweest. Voor het eerst treffen we immers intense bewoning aan zowel op de noordelijke als op de zuidelijke zandrug, steeds met gemengd agrarisch/artisanaal karakter. In vergelijking met vorige periodes werd het nederzettingsareaal aanzienlijk verruimd, o.m. door de steeds wisselende periferische aanleg van de begraafplaats, waarbij vermoedelijk ook en voor de eerste maal het noordelijke stuifzandgebied werd ingenomen.

7. *Laat-Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen*

Het einde van de Gallo-Romeinse bewoning in het derde kwart van de 3e eeuw betekende een totale ommekeer in het bodemgebruik van de site. Vanaf nu wordt het gebied van uitsluitend agrarische betekenis, met wisselend belang van landbouw en veeteelt.

Een eerste periode wordt gekarakteriseerd door de aanleg van een dicht net van lange smalle palissades met lichte houtconstructie. Ze zijn overwegend oost - west en noord - zuid gericht en komen voor in gans de noordelijke zone (zone A). Deze sporen wijzen blijkbaar op intense veehouderij, waarbij vooral kan gedacht worden aan veekralen of inscharingkampen. Duidelijk is ook een soort „veeweg” zichtbaar.

Alhoewel sommige van deze langgerekte palissades tot Romeinse periode II kunnen behoren, oversnijden ze de meeste zoniet alle de overblijfselen uit de Romeinse tijd, zowel deze uit periode I als uit periode II. Het enige dateringselement is een Eifelpot uit de 4e of eerder nog uit de 5e eeuw.

8. *Volle en Late Middeleeuwen*

Na de Vroege Middeleeuwen werd overgegaan tot de aanleg van een percelering. Het onderzoek in zone A leverde hieromtrent de meeste informatie.

In een eerste fase werd een systeem van parallelle grachtjes aangelegd, noord-zuid verlopend, dus dwars op de centrale depressie. Ploegsporen aangetroffen in het centrale gedeelte van zone A wijzen er op dat de grachtjes niet alleen als afbakening maar ook als drainering gefungeerd hebben. Op een bepaald ogenblik werden deze grachtjes verbonden door oost - west verlopende dwarsgrachtjes, waardoor het terrein werd ingedeeld in een aantal kleine percelen, evenwijdig verlopend met de centrale depressie.

Volgens het archeologisch materiaal waren de noord-zuid gerichte grachtjes reeds in gebruik tijdens of kort na de Karolingische periode. De ver-

binding door dwarsgrachtjes en de indeling in kleine percelen schijnt vooral in gebruik te zijn geweest in de 10e-12e eeuw. Nadien werden de meeste dwarsgrachtjes opgegeven en werden grote percelen aangelegd, omgeven door diepere grachten, met de lengteas loodrecht op de centrale depressie. Dit laatste grachtensysteem bleef zeker nog in gebruik tot in de Late Middeleeuwen (14e / 15e eeuw).

In het centrale gedeelte van zone A werden ook nog de overblijfselen aangetroffen van houtbouw, wellicht een kleine hoeve. De belangrijkste bewoningselementen uit de Middeleeuwen werden echter opgegraven in het westelijke deel: talrijke sporen van houtbouw, houten waterputten, grachten en wellicht ook de onderbouw van een windmolen.

De langdurige bewerking en drainering van het land van noord naar zuid, dus naar de centrale depressie toe, accentueerde nog de lichte helling van het terrein, thans nog kenmerkend voor de actuele topografie. Tot de meest ingrijpende veranderingen in het landschap tijdens de Middeleeuwen behoort o.m. de aanleg van de Dendermondse Steenweg ten noorden van de site, dwars door het stuifzandgebied. Ook de Ledebek werd waarschijnlijk in die periode gegraven, dwars op de Schelde en aansluitend bij het tracé van de noord-zuid gerichte zandige rug langs de Panhuisstraat. De aanleg hiervan zou kunnen in verband gebracht worden met de systematische perceelsindeling waarvan sprake hoger.

9. De Post-Middeleeuwen en de Recente Tijden

De middeleeuwse bewoning in het westelijke gedeelte van zone A werd verder uitgebouwd na de Late Middeleeuwen en verplaatste zich geleidelijk in zuidwestelijke richting, waar bepaalde bewoningselementen met een brede gracht werden omwald (vermoedelijk een site met walgracht). De verschuiving van de bewoning bracht uiteindelijk mee dat gans de noordelijke zone voortaan als akker- en weiland werd gebruikt. De zuidelijke perceelsgrens van dit landbouwareaal is een ca. 8 m brede gracht, die werd aangelegd op de plaats van de vroegere middeleeuwse perceelsgracht.

De omschakeling naar een volledig agrarisch bodemgebruik was ten laatste voltooid in de loop van de 18e eeuw, vermits op de kaart van Ferraris (1771-1778) geen bewoning meer voorkomt in zone A. Het enige bewoningselement bij Ferraris is een kleine hoeve, gelegen in het uiterste zuidwesten langs de Panhuisstraat, op de noordelijke rand van de centrale depressie, op de plaats van de huidige nog steeds gedeeltelijk omwalde hoeve Van Laere (thans verlaten), die derhalve de laatste schakel vormt in de evolutie van de landelijke bewoning op de site.

Tijdens de Post-Middeleeuwen werd ook de centrale depressie bewust opgehoogd, ongetwijfeld tegen wateroverlast. Tot de meest ingrijpende factoren in het landschap tijdens de 20e eeuw vermelden we de afgraving van het stuifzandgebied ten noorden van de Dendermondse Steenweg, de uitzandingswerken in het noorden van zone A in de jaren 1927/28 (tijdens dewelke een aantal UVK-graven werden ontdekt, wat uiteindelijk de aanleiding zou zijn voor het begin van het archeologisch onderzoek in 1960), de ontzandingsput in zone C voor de E3-werken in de jaren 1968-

1969 (waardoor het 3e-eeuwse grafveld aan het licht kwam) en meer recent in 1983, de grondwerken in de Panhuisstraat, die de start vormden voor de aanleg van een waterzuiveringsstation van de stad Gent, dat uiteindelijk de hele site zal innemen.

10. *Besluit*

De vroegste aanwezigheid van de mens op de site van Destelbergen / Eenbeekeinde klimt op tot het Late Mesolithicum. De eigenlijke impact van de mens op het fysisch-landschappelijk milieu greep echter plaats in het Midden- of Late Neolithicum en zou zich — afhankelijk van de technische vooruitgang — doorzetten tot op heden ten dage. Een tijdelijke onderbreking in de directe menselijke aanwezigheid tijdens de Vroege en Midden-Bronstijd enerzijds, en tijdens de Late IJzertijd anderzijds, wijst er op dat de site in die periodes periferisch lag ten opzichte van de eigenlijke bewoning.

De aanleg van een uitgestrekt grafveld in de noordelijke zone A tijdens de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd door vertegenwoordigers van de Vlaamse groep van de Urnenveldencultuur heeft in wezen weinig veranderd aan de fysisch-landschappelijke situatie. Intense ingrepen vonden echter plaats tijdens de Romeinse tijd (nivellering van zone A), tijdens de middeleeuwen (aanleg van de Dendermondse Steenweg in het noordelijke stuifzandgebied, intens landbouwgebruik, drainering en aanleg van een perceelsnet en tenslotte tijdens de Post-Middeleeuwen (ophoging van de centrale depressie).

De meest recente ingrepen in het landschap zijn ook de meest spectaculaire : de zandgroeve in zone A en de zandwinningsput in zone C, nu omgevormd tot een waterplas van verschillende ha. De site wordt thans prijsgegeven voor de aanleg van een waterzuiveringsstation, waarvan de voorbereidende werkzaamheden reeds een aanvang hebben genomen.

PREHISTORISCHE OVERBLIJFSELEN TE DESTELBERGEN / EENBEEKEINDE (S.J.D.L.)

In de vorige bladzijden heeft Hugo Thoen de evolutie geschetst van de bewoning te Destelbergen / Eenbeekeinde vanaf de vroegst aanwijsbare menselijke occupatie tot op heden ; tevens heeft hij de nadruk gelegd op de invloed van deze menselijke aanwezigheid op de natuurlijke omgeving. Hier zullen we het eerder hebben op de rechtstreekse archeologische resultaten van de opgravingen ; hierbij zullen we ons beperken tot de prehistorische periodes. De Romeinse tijd en de Middeleeuwen zullen het onderwerp uitmaken van latere bijdragen.

1. *Mesolithicum*⁵

De oudste sporen van menselijke bedrijvigheid die te Destelbergen / Eenbeekeinde werden ontdekt, dateren uit de Midden-Steentijd. Het betreft een aantal vuurstenen artefacten die typologisch aan een betrekkelijk laat-mesolithische industrie, het zgn. Montbanien, kunnen toegeschreven worden. Ze zouden dus tot ca. 4.500 - 4.000 vóór de jaartelling opklimmen. Dit plaatst het Mesolithicum van Destelbergen in vol Atlanticum.

De palynologische diagrammen van Laarne-Damvallei, alhoewel ze stoeien op het onderzoek van monsters die genomen werden op 4 à 5 km afstand van Destelbergen / Eenbeekeinde, kunnen o.i. met de nodige omzichtigheid toch op onze site worden overgedragen, daar in die periode klimaat en plantengroei in gans het gebied van de meander van de Damvallei nagenoeg identisch moeten geweest zijn. De hoger gelegen en drogere gronden (zoals onze zones A en C) waren begroeid met gemengd eikenbos, met een ondergroei van hazelaar; daarentegen waren de vochtigere depressies (zoals onze zone B) bedekt met elzenbroek. Een dergelijke omgeving, waarbij ook de nabijheid van de Schelde niet onvermeld mag blijven, was een uiterst geschikt milieu voor de mesolithische mens, waarvan de leefwijze berustte op jacht (niet alleen op boswild doch ook op watervogels), op visvangst en op pluk (o.m. van hazelnoten).

Bij gebrek aan structuren en aan andere bewoningssporen (dit als gevolg van de versterking van het mesolithisch woonvlak tijdens latere periodes) kan men slechts gissen naar de ware betekenis van de mesolithische resten te Destelbergen. Wel kan de vondst van twee prismatische kernen voor het vervaardigen van klingetjes op een occupatie van een zekere duur wijzen. Er werden echter veel te weinig mesolithische artefacten gevonden om tot het bestaan van een zgn. basiskamp te besluiten; we denken eerder aan een zeer kortstondige kampeerplaats.

2. *Neolithicum*

Ook wat het Neolithicum betreft, werd uitsluitend lithisch materiaal gevonden, doch geen structuren noch bewoningssporen: zoals dit het geval was voor het Mesolithicum, hebben biologische activiteit en bodemvorming enerzijds, menselijke vergravingen anderzijds de sporen ervan helemaal uitgewist.

Enkele artefacten zouden eventueel, op louter typologische basis, tot het Midden-Neolithicum (Michelsberg-cultuur?) kunnen opklimmen; andere dateren uit het Late Neolithicum. Het is niet uitgesloten dat het ensemble van deze industrie tot deze laatste periode (ca. 2500 - ca. 1800 vóór de jaartelling) behoort: men zou aan de zgn. Beker-culturen kunnen denken.

De neolithische leefwijze wordt gekenmerkt door landbouw en veeteelt. Toch heeft men hiervan geen enkel rechtstreeks spoor te Destelbergen

(5) De gegevens uit deze samenvatting werden ontleend aan de bijdrage van M. Otte & A. Gob in het opgravingsverslag van Destelbergen (voetnoot 2), waarvoor onze oprechte dank.

gevonden. De nederzetting kan nochtans niet ver van de site verwijderd zijn, vermits een tiental artefacten afkomstig zijn van één en dezelfde vuursteenknol en dus ter plaatse vervaardigd werden.

Mits de nodige omzichtigheid, gelet op de afstand tussen de site en Laarne-Damvallei (4 à 5 km), kunnen de palynologische diagrammen van deze laatste plaats op de site toegepast worden. Het Laat-Neolithicum valt voor een goed deel tijdens het eerste gedeelte van het Subboreaal (ca. 3000 - 2000 v.Chr.). Voor deze klimaatsfase valt er sedert het Atlanticum enkele verandering in de vegetatie te bespeuren (uitbreiding van het elzenbroek, achteruitgang van het gemengd eikenbos, ondergroei van hazelaar); men vindt echter nog geen spoor van graangewassen noch ontwikkeling van weidegronden. Dit betekent echter niet dat de neolithische bewoners van Destelbergen / Eenbeekeinde noch landbouw noch veeteelt kenden (het ontbreken van aanduidingen hieromtrent in de diagrammen van Laarne-Damvallei is waarschijnlijk het gevolg van de afstand tussen de twee plaatsen). De jongste fazen van het Laat-Neolithicum vallen samen met het begin van het tweede gedeelte van het Subboreaal (ca. 2000 - ca. 800 v.Chr.). Tijdens deze fase plaatst men niet alleen het einde van het Laat-Neolithicum, doch ook de Vroege en de Midden-Bronstijd (1800 - 1000 v.Chr.), en de Late Bronstijd (1000 - 750 v.Chr.). De diagrammen van Laarne-Damvallei tonen dat de samenstelling van de bossen (gemengd eikenbos, elzenbroek) in hoofdzaak dezelfde is gebleven, met nochtans de verdwijning van de iep en het opkomen van de beuk; ze weerspiegelen echter voor het eerst het ingrijpen van de mens op zijn natuurlijke omgeving. De toename van gramineeën wijst immers op de uitbreiding van weidegronden ten nadele van het bos (en dus op veeteelt), terwijl cerealiën voor het eerst in de diagrammen verschijnen (hetgeen wijst op graanbouw). Het valt echter moeilijk uit te maken of cerealiën reeds op het einde van het Laat-Neolithicum verschijnen of pas tijdens de Vroege Bronstijd. Daar nog andere neolithische vindplaatsen in de nabijheid van Laarne-Damvallei gekend zijn, zou het onvoorzichtig zijn de gegevens uit deze diagrammen op Destelbergen / Eenbeekeinde toe te passen.

3. *Vroege en Midden-Bronstijd*

Zoals reeds in een vorige paragraaf vermeld, werden op de site geen overblijfselen uit die periode teruggevonden. Er schijnt dus ook geen continuïteit te hebben bestaan tussen de laat-neolithische bewoning en deze uit de Urnenveldentijd.

4. *De Urnenveldentijd (Late Bronstijd en Vroege IJzertijd)*

In de loop van de elfde eeuw vóór de jaartelling (Ha A2), in het begin van de Late Bronstijd, kwam een groep immigranten, behorende tot de Urnenveldencultuur, zich te Destelbergen / Eenbeekeinde vestigen. De nederzetting zelf kon niet met zekerheid worden gelokaliseerd, doch er bestaat een vermoeden dat ze op de zuidelijke zandrug (zone C), tussen de Schelde en de centrale depressie, moet gezocht worden. Daarentegen

werd op de noordelijke zandrug (zone A) een uitgestrekt urnenveld opgegraven dat heel wat nieuwe gegevens heeft geleverd voor een betere kennis van de „Vlaamse groep” van de Urnenveldencultuur (UVK).

Alhoewel dit grafveld in het begin van de Romeinse bezetting van de site door nivelleringswerken (zie vorige paragraaf) grondig werd verstoord en ook in latere periodes werd beschadigd, konden toch 105 graven systematisch worden onderzocht. De typologie van de eigenlijke graven kon nauwkeuriger worden bepaald dan dit vroeger het geval was (fig. 3). Vier hoofdtypen konden worden onderscheiden: de eigenlijke urnegraven (type A), urnegraven waar de verbrande beenderen niet alleen in de urne waren geplaatst, doch ook rondom de urne waren gestrooid, vermengd met houtskool afkomstig van de brandstapel (type B - de *Brandschüttungsgräber* van de Duitse terminologie), beenderblokken (type C - de *Knochenlager* van de Duitse terminologie) en tenslotte beenderblokken waarboven in de kuil resten van de brandstapel werden gegooid (type D). Wat zeer opvallend is, is het hoog percentage graven zonder urne (typen C en D) 58,6% — ten opzichte van de urnegraven (typen A en B) 41,4% —. Dit is een gans nieuw gegeven, daar men vroeger, bij minder systematische opgravingen, nauwelijks aandacht schonk aan deze beendergraven die slechts uitzonderlijk grafgraven bevatten.

Totnogtoe waren er in de Vlaamse groep van de UVK slechts vlakgraven bekend, zonder inwendige noch perifere structuur. Te Destelbergen kon men echter vaststellen dat 12 van de 105 graven omgeven waren door een perifere structuur. Hierbij konden drie typen worden onderscheiden:

— type a (één exemplaar) (fig. 4). Het betreft een 1 m brede circulaire sloot, met een diameter van ca. 10 m, die oorspronkelijk de voet van een (in de Romeinse tijd?) genivelleerde grafheuvel omgaf. Deze grafheuvel was opgebouwd boven een graf van type C, waarboven men, vóór het opwerpen van de grafheuvel, een „dodenhuisje” had geplaatst.

— type b (6 exemplaren) (fig. 5). Het betreft vierkantige à rechthoekige grachten, nogal onregelmatig van vorm en met uiteenlopende afmetingen. In sommige gevallen vertoont de gracht een „ingang”. Het graf ligt centraal, op het kruispunt van de diagonalen. Deze centrale graven behoren tot verschillende typen (B, C, D).

— type c (5 exemplaren) (fig. 6). Het betreft langwerpige-ovale greppels, met een lengte-as van 7,50 à 11 m. De meeste dezer structuren waren grondig verstoord, doch het schijnt wel dat een graf op de lengte-as, doch niet centraal, was aangelegd.

Nergens was het mogelijk een verband te leggen tussen het type van de perifere grafstructuur en het eigenlijke graftype. Ook was er niet het minste verband te bespeuren tussen de typen der perifere structuren en het geslacht en de leeftijd van de afgestorvenen (onder hen vindt men zeer jonge kinderen, jonge vrouwen, jonge mannen, volwassen vrouwen en volwassen mannen). Men tast dus in het duister naar de betekenis (ritueel, magisch, godsdienstig?) van de perifere structuren.

We hebben de structuur van type a in het begin van de Late Bronstijd (Ha A2 of Ha B1) kunnen plaatsen. Het is wel merkwaardig dat deze

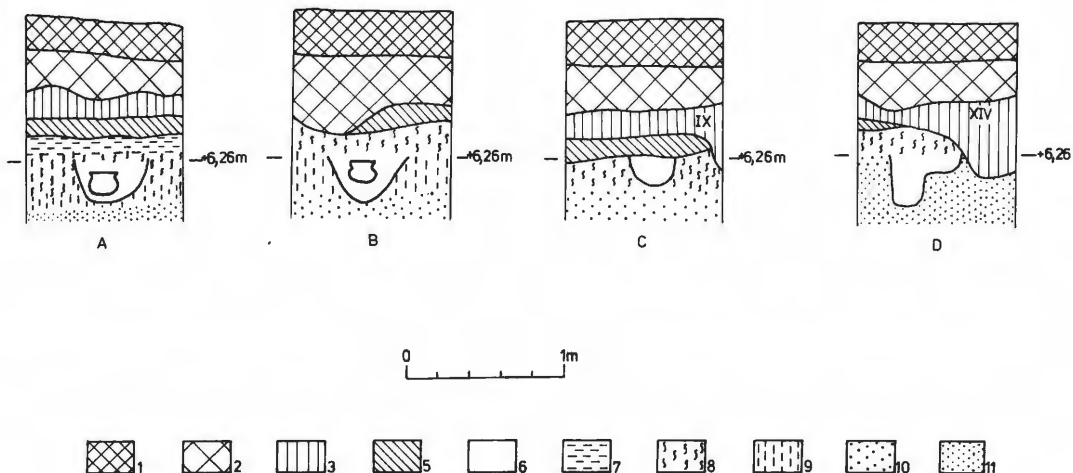

Fig. 3. Typologie van de graven.

A. Doorsneden van graven van type A (graf 27), type B (graf 38), type C (graf 35) en type D (graf 57).

Legende: 1 - 2. Bouwlagen

3. Post-middeleeuwse laag

5. Humuslaag van de Romeinse periode II

6. Grafkuil van het urnenveld

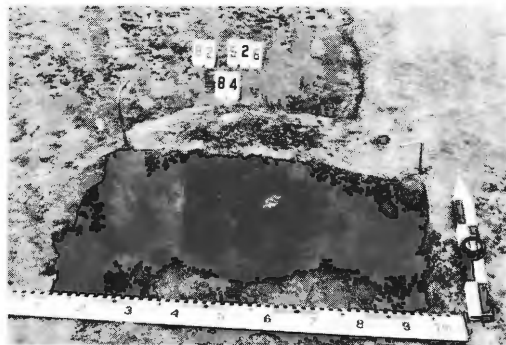
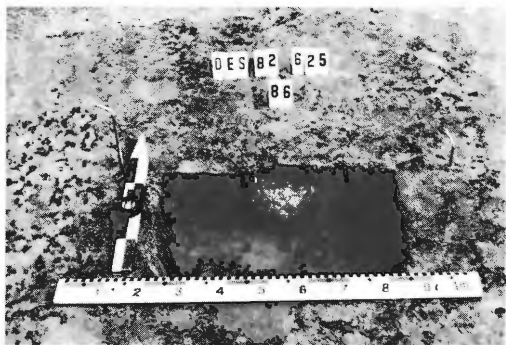
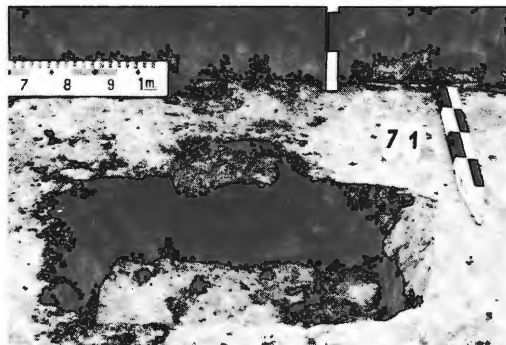
7. Humeuze horizont

8. Uitgeloogde horizont

9. Humusaanrijkingshorizont

10. IJzeraanrijkingshorizont

11. Geel zand (C horizont).

B. Foto's van graven: type A (graf 102)
type C (graf 86)

type B (graf 71)
type D (graf 84)

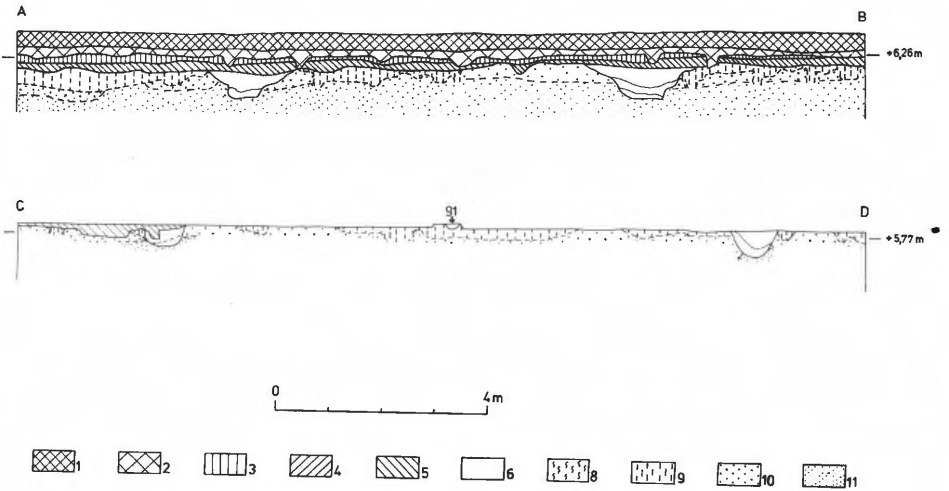
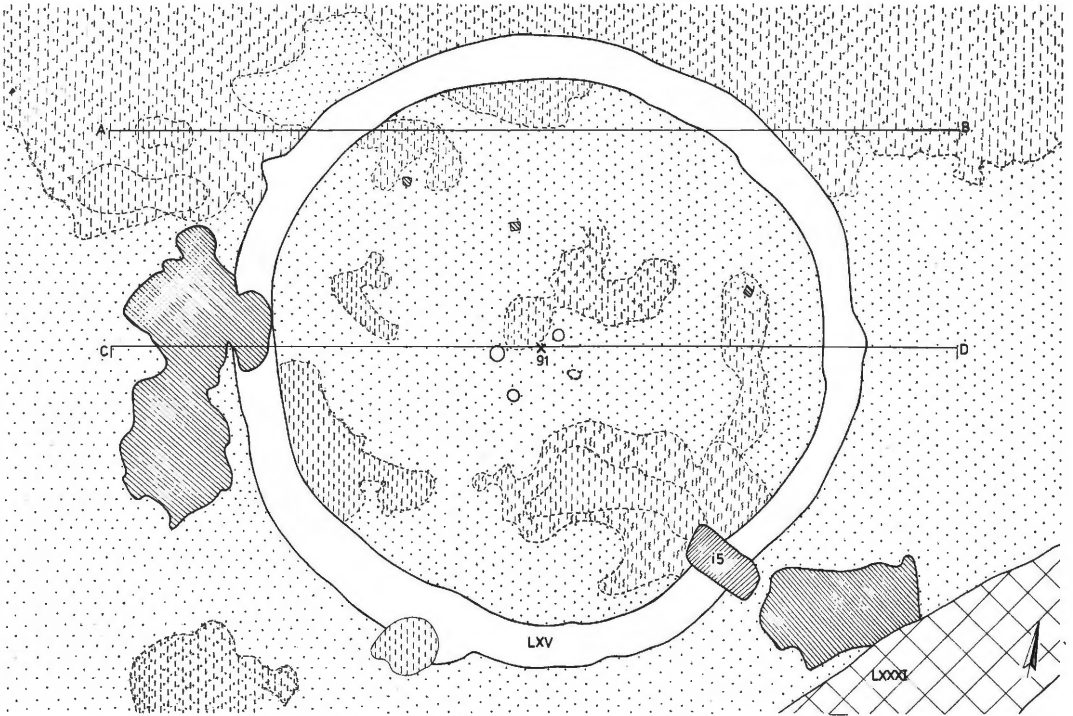

Fig. 4. Grafstructuur van het type a met ringsloot (str. LXV) en centraal graf 91.

Legende:

1 - 2. Bouwlagen en moderne gracht

3. Post-middeleeuwse laag

4. Romeinse laag, periode II

5. Romeinse laag, periode I

6. Ringsloot met paalgaten van centraal dodenhuisje

8. Uitlogingshorizont

9. Humusaanrijkingshorizont

10. IJzeraanrijkingshorizont

11. Geel zand (C horizont)

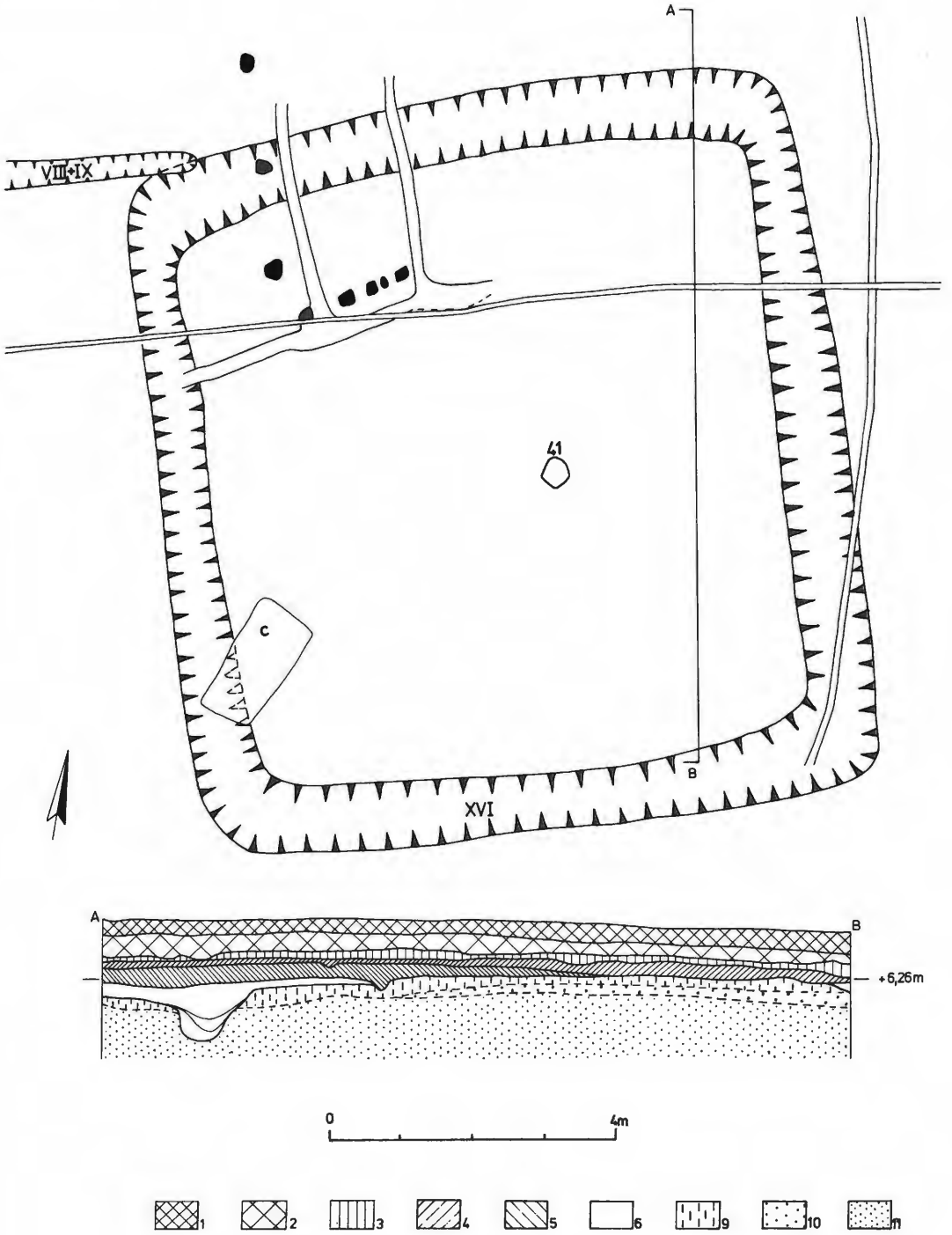

Fig. 5. Grafstructuur van type b met vierhoekige greppel (str. XVI) en centraal graf 41. Legende, zie fig. 4.

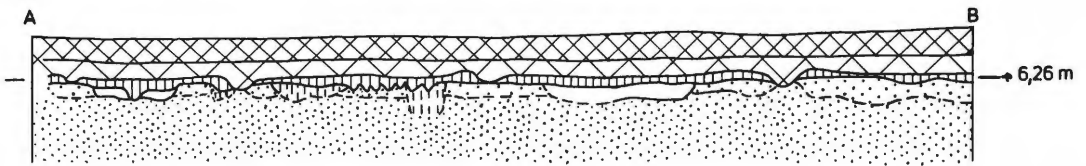
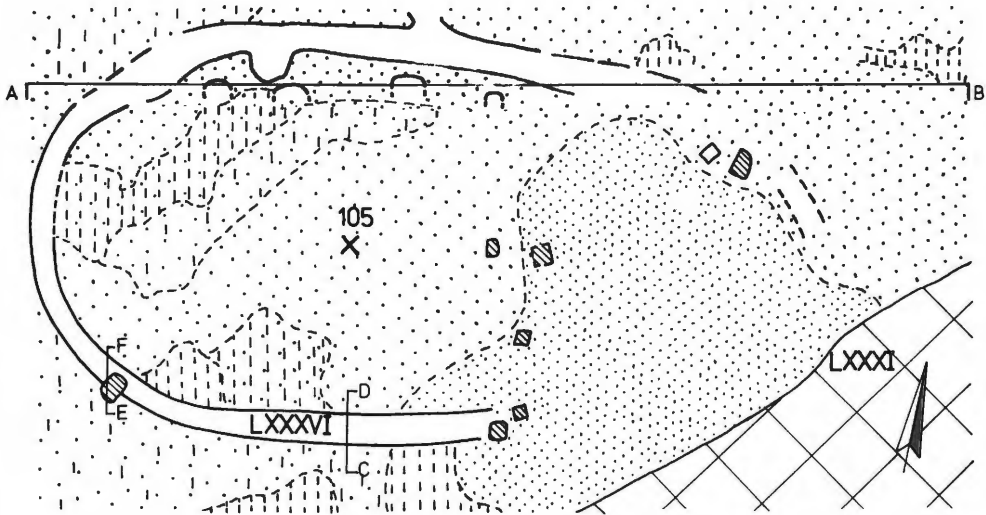

Fig. 6. Grafstructuur van type c met langwerpig-ovale greppel (str. LXXXVI) en graf 105. Legende, zie fig. 4.

structuur een duidelijke verwantschap vertoont met bepaalde grafheuveltypen uit de Midden-Bronstijd (b.v. van de Hilversum-cultuur in België en Nederland en van de Eramécourt-groep van Noord-Frankrijk), waarvan onlangs enkele exemplaren ook in Oost-Vlaanderen werden ontdekt. Deze structuur vertegenwoordigt dus wellicht een inheemse traditie. Daarentegen vertegenwoordigen de structuren van type c, die nauw verwant zijn met de *lange bedden* van de Noordnederlandse terminologie, en meer bepaald met deze van het type Goirle, een UVK-traditie, vermits ze ook in het gebied van Neuwied (waar de UVK vroeger voorkomt dan bij ons) terug te vinden zijn. Structuren van type c dateren meestal — en ook te Destelbergen — uit de Late Bronstijd. Het samengaan van type a (inheems) en van type c (ingevoerd) te Destelbergen illustreert de geleidelijke samenstelling tussen de autochtone elementen en de UVK-inwijkelingen in onze gewesten in de Late Bronstijd.

Wat nu de structuren van type b betreft, die zijn van jongere datum. Te Destelbergen klimmen ze op tot de eerste fase van de Vroege IJzertijd (Ha C). Elders worden ze meestal aangetroffen in grafvelden uit de La Tène-periode en ook uit de Romeinse tijd. De b-structuren te Destelbergen behoren tot de oudste exemplaren van dit type.

Andere nieuwe gegevens betreffen de grafritus en de grafgebruiken. Zo blijkt het dat bij de incineratie de meeste lijken boven op de brandstapel, samen met het lijk, te worden verbrand. Ook de grafgiften, onder de brandstapel werd geplaatst.

De zgn. „bijpotjes” die men in tal van UVK-graven aantreft, werden wellicht als patera's voor plengoffers gebruikt om daarna op de brandstapel, samen met het lijk, te worden verbrand. Ook de grafriten, overigens zeer arm, werden eveneens op de brandstapel geplaatst. Hetzelfde geldt voor de voedseloffers, waarvan de sporen (verbrande dierebeenderen) in enkele graven werden aangetroffen. In enkele gevallen werd een stuk vaatwerk opzettelijk op de brandstapel gebroken, om daarna in het graf te worden gedeponeerd.

De datering van de afzonderlijke graven geschiedde op basis van de typologie van het aarden vaatwerk en soms ook van enkele grafgiften. Uit deze datering konden we de geleidelijke uitbreiding van het grafveld bepalen en een zgn. „horizontale stratigrafie” bepalen. Hierbij speelden de geomorfologische kenmerken van het terrein een duidelijke rol. Het blijkt wel dat we de grafheuvel (structuur van type a, met een centraal graf van type C) als één der oudste grafmonumenten van het urnenveld moeten beschouwen. De graven en de grafstructuren (type c) van de Late Bronstijd, bevinden zich praktisch alle ten oosten en ten noordoosten van deze grafheuvel, op de hoogste gedeelten van de zandrug. Daarentegen zijn de graven en de grafstructuren (type b) uit de Vroege IJzertijd ten westen van de grafheuvel aangelegd, in de lagere gedeelten van de zandrug.

Het anthropologisch onderzoek van de crematieresten door Dr. P.A. Janssens⁶ leverde zeer interessante resultaten. Men vermoedde reeds dat

(6) Zie voetnoot 2. Wij wensen onze dank te betuigen aan Dr. P.A. Janssens die heel het anthropologisch onderzoek van het grafveld op zich heeft genomen.

de UVK-lieden slechts zeer uitzonderlijk een hoge leeftijd bereikten. Toch wordt men getroffen door de zeer hoge mortaliteit. Indien men alleen de personen in aanmerking neemt die de leeftijd van 15 jaar hadden bereikt, is de gemiddelde overlijdensleeftijd slechts 27,3 jaar (30,6 jaar voor de mannen en 26,7 jaar voor de vrouwen). Slechts 16,7 % van de mannen en 2,8 % van de vrouwen bereikten de ouderdom van 40 jaar, en in geen enkel graf werd het gebeente aangetroffen van een persoon die 60 jaar oud zou zijn geworden!

Intrigerend is de vaststelling dat er te Destelbergen tweemaal meer vrouwe- dan mannegraven werden aangetroffen. Dergelijke constaties werden ook reeds in enkele Kempische urnenvelden gedaan (o.m. in de urnenvelden van Meerhout en van de Achelse Dijk, waar men graven vond van jongelingen en van vrouwen, doch geen enkel van een volwassen man!). Werden er grafvelden speciaal aan vrouwen en kinderen voorbehouden en andere voor mannen, of werden in bepaalde grafvelden afzonderlijke afdelingen voorzien voor mannen enerzijds en voor vrouwen anderzijds? Dergelijke hypothesen gelden echter niet voor Destelbergen, waar kinder-, vrouwe- en mannegraven ordeloos naast elkaar waren aangelegd. Het probleem blijft dus gesteld, zonder bevredigende oplossing.

Het onderzoek van de urnenvelden van de Vlaamse groep der UVK zou de indruk kunnen wekken dat deze cultuur arm en zeer vredelievend was, met een zeer egalitair sociaal stelsel. Dit wordt echter tegengesproken door de talrijke losse en soms rijke vondsten van bronzen werktuigen, wapens en sieraden die aan de UVK kunnen toegeschreven worden. Enkele dezer wapens werden overigens uit de Schelde gebaggerd in de nabijheid van Destelbergen / Eenbeekeinde. Ook daar waar nederzettingen der UVK werden onderzocht (b.v. in de grot van Han-sur-Lesse) krijgt men een gans ander beeld dan dat verschaft door de grafvelden.

Wat de natuurlijke omgeving te Destelbergen / Eenbeekeinde ten tijde van de UVK betreft, beschikken we over pollenanalyses van monsters genomen ter plaatse zelf. Voor de Late Bronstijd tonen deze diagrammen een duidelijke achteruitgang van het bebost areaal, de uitbreiding van de weiden en de intensificatie van de graanbouw. Met het begin van de IJzertijd komt men in de Subatlantische klimaatsfase. Het beboste gebied (zowel het gemengd eikenwoud, waarin de haagbeuk aan belang wint, als het elzenbroek) boekt een verdere achteruitgang, ten voordele van door mensenhand aangelegde weidegronden en van de graanbouw. Het is duidelijk dat de UVK-bewoners van Destelbergen / Eenbeekeinde hoofdzakelijk aan landbouw en aan veeteelt deden. Dit beeld is echter misschien niet volledig, daar vondsten gedaan in de omgeving van de site wijzen op lokale metallurgie.

5. *De La Tène-tijd*

Het urnenveld was vanaf het einde van de Vroege IJzertijd niet langer meer in gebruik. Toch werden nog enkele onduidelijke structuren, die moeilijk interpreteerbaar zijn, en enkele scherven uit het begin der La Tène-periode (LT I) op de site gevonden. Zeer vlug overigens werd deze

laatste volledig verlaten. Dit wordt weerspiegeld in de palynologische diagrammen die wijzen op een intense en vlugge uitbreiding van het bos — zowel van het eikenbos als van het elzenbroek. De uitbreiding van het bosareaal was overigens niet beperkt tot Destelbergen/Eenbeekeinde, doch was algemeen in gans het gebied van de Scheldemeander. Tijdens de Midden- en de Late La Tène-tijd was het gebied van het urnenveld volledig ingenomen door het bos. Bomen groeiden bovenop graven en grafstructuren die aldus gedeeltelijk of zelfs volledig verstoord werden. Wanneer dan, in het midden van de eerste eeuw van onze jaartelling, Gallo-Romeinse boeren en ambachtslui zich opnieuw op de site kwamen vestigen, moesten ze eerst gans het areaal ontbossen. Ter dier gelegenheid hebben ze ook de noordelijke zandrug (zone A) genivelleerd, hetgeen gepaard ging met een verdere en diepgaande versterking van de archeologische sporen uit de Urnenveldentijd en uit de vroegere periodes.

DE PREHISTORISCHE VONDSTEN IN HET GENTSE (J.B.)

1. Inleiding

Naar aanleiding van het definitieve verslag van de opgravingen te Destelbergen, bleek het ons wenselijk deze in een breder kader te plaatsen, namelijk het gebied rond Gent.

Het betreffende gebied omvat de huidige fusiegemeente Gent (Gent, Afsnee, Drongen, Gentbrugge, Ledeberg, Mariakerke, Oostakker, Sint-Denijs-Westrem en Wondelgem), evenals Destelbergen zelf⁷. Indien het ons nuttig bleek hebben wij wel melding gemaakt van andere vondsten in de omliggende gemeenten. Het betreft hier dus een vrij willekeurig gebied, zonder duidelijke geografische begrenzing. Het is echter wel zo dat de besproken regio heel het samenvloeiingsgebied van Leie en Schelde dekt.

Voor het onderzoek werd hoofdzakelijk beroep gedaan op gepubliceerd materiaal⁸, hoewel uitzonderlijk enkele niet gepubliceerde vondsten ook aan bod kunnen komen. De *Archeologische Kronieken* opgesteld door M. Desittere voor de *Handelingen*⁹, evenals de talrijke vondstmeldingen in de

(7) De Kanaalzone ten noorden van Oostakker en Wondelgem werd achterwege gelaten. Het betreft dus een zone van ca. 18 km lengte op ca. 10 km breedte.

(8) De bibliografische verwijzingen worden zo veel mogelijk beperkt tot de belangrijke sites en de belangrijke publicaties. Voor een volledige, gedetailleerde bibliografie verwijzen wij naar het opgravingsverslag (zie voetnoot 2).

Zie echter wel: M. BAUWENS-LESENNE, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oostvlaanderen (vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen)*, Brussel, 1962 en S.J. DE LAET, *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren, 1982. In de catalogi van het Bijlokemuseum en van het archeologische museum van de Rijksuniversiteit Gent worden eveneens zeer veel sites en vondsten vermeld: J. MAERTENS DE NOORDHOUT, *Catalogue du Musée des Antiquités de l'Université de Gand*, Mont-Saint-Amand, 1938 en M. DESITTERE & A.M. WEISSENBORN, *Catalogus. Voorwerpen uit de Metaaltijden*, Stad Gent, Oudheidkundige Musea, Bijlokemuseum, Gent, 1977.

(9) M. DESITTERE, *Archeologische Kroniek, Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXVII, 1973, pp. 249-252; XXVIII,

tijdschriften *Stadsarcheologie* en *VOBOV-Info*¹⁰ mogen hier als basisbron aangestipt worden.

Teneinde het volgen van dit overzicht gemakkelijker te maken werd gekozen voor een chronologische volgorde, met indeling in de gebruikelijke grote perioden. In het gebied rond Gent zijn echter drie grote sites gekend die sporen uit verschillende perioden hebben opgeleverd: Gent / Port Arthur, Gent / Sint-Baafsabdij en Destelbergen / Eenbeekeinde.

Tijdens graafwerken aan het Zuid- en Middendok aan de haven van Gent werd gedurende de eerste wereldoorlog zeer veel archeologisch materiaal gerecupereerd, echter in zeer slechte omstandigheden; zowat alle perioden van de voorgeschiedenis kwamen er aan bod. Het is wel duidelijk dat hier één van de sleutelsites van onze prehistorie op zeer onwetenschappelijke manier aan het licht is gebracht. Deze vondsten, die vaak vermeld werden maar totnogtoe niet systematisch gepubliceerd waren, werden in ons eindverslag van Destelbergen opgenomen¹¹.

Op het terrein van de Sint-Baafsabdij werden archaeologica uit de Steentijden (Mesolithicum en Neolithicum), de IJzertijd, de Gallo-Romeinse periode en de Middeleeuwen gerecupereerd. Ook hier moet betreurd worden dat de vondstomstandigheden niet zeer duidelijk zijn¹².

1974, pp. 141-158; XXIX, 1975, pp. 117-125; XXX, 1976, pp. 103-113; XXXI, 1977, pp. 225-239; XXXII, 1978, pp. 167-183; XXXIII, 1979, pp. 243-260; XXXIV, 1980, pp. 193-213.

(10) *Stadsarcheologie*, viermaandelijks tijdschrift van de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie v.z.w., sinds 1977.

VOBOV-Info, driemaandelijks kroniek van het Verbond voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in Oost-Vlaanderen v.z.w., sinds 1978.

(11) J. MAERTENS, Découverte d'une sépulture de l'âge du Bronze à Gand (Flandre orientale), *Bulletin de la Société belge d'Anthropologie*, 93, 1924, pp. 137-141.

J. MAERTENS, Nouvelle découverte d'objets en os et en bronze à Melle et d'un outil en forme d'amande de l'époque acheuléenne (?) à Port-Arthur, à Gand, *Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België*, 26e congres, Brugge, 1925, p. 89.

J. MAERTENS DE NOORDHOUT, Sépultures par incinération de l'époque franque à Gand (Flandre orientale), *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 36, 1928, pp. 75-88.

Zie voor recentere publicaties:

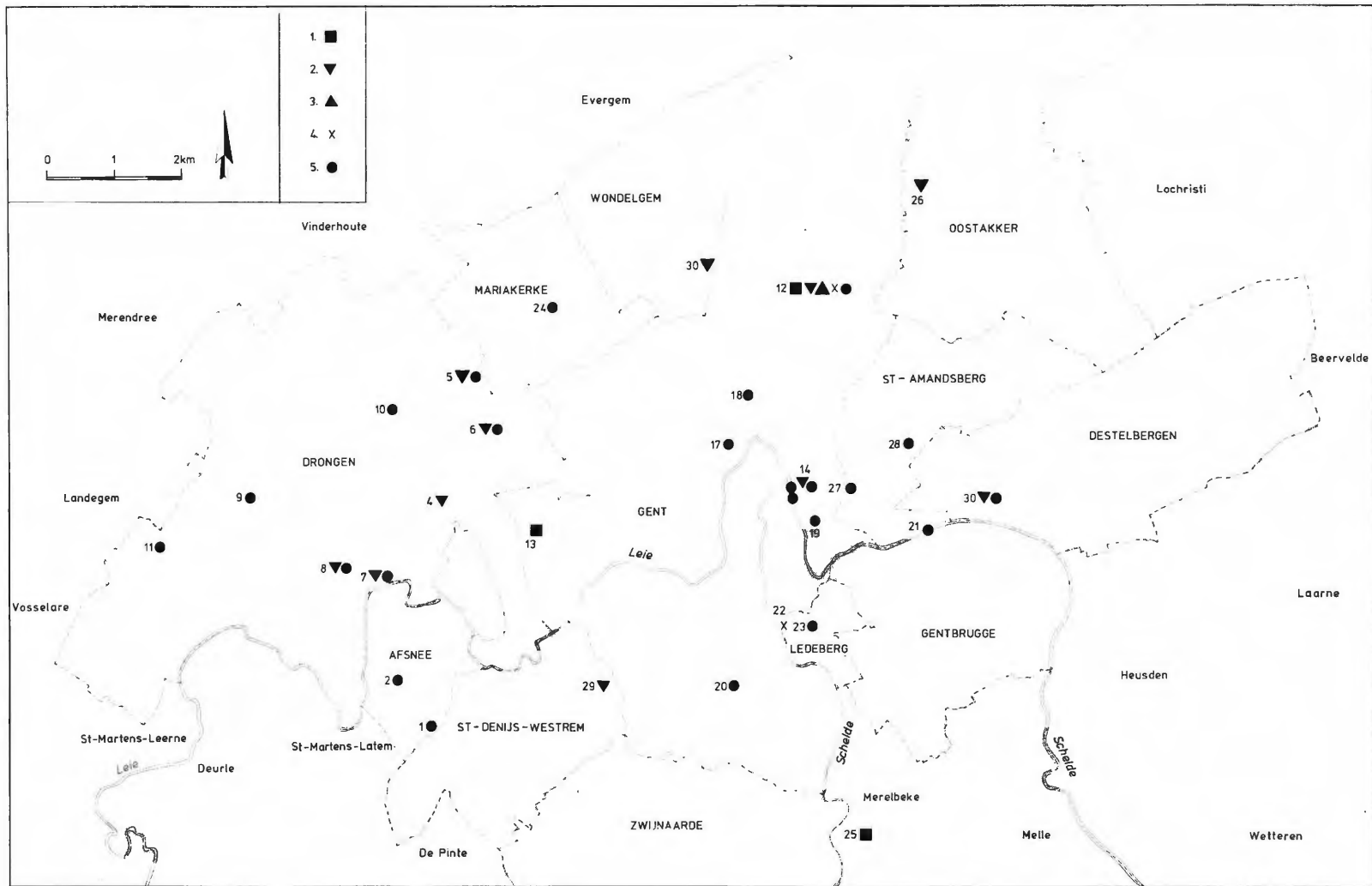
M. MARIËN, Gent (Gand) „Port Arthur”. Tombe de femme, *Inventaria Archaeologica, Ages des Métaux, Belgique, fiche B 1*, Antwerpen, 1953.

J.G. ROZOY, *Les derniers chasseurs. L'épipaléolithique en France et en Belgique. Essai de synthèse*, Charleville, 1978, pp. 171-172, pl. 25.

Het lithisch materiaal evenals het beendermateriaal van Gent-Port-Arthur (Paleolithicum tot en met Bronstijd) werd onderzocht door M. Otte, A. Gob, N. Cauwe en V. Hurt en opgenomen in het opgravingsverslag van Destelbergen (pp. 157-201). Het aardewerk van de late IJzertijd werd onderzocht door J. Bourgeois en eveneens in het opgravingsverslag van Destelbergen gepubliceerd (pp. 202-210).

(12) J. MAERTENS DE NOORDHOUT, Nouvelles fouilles en Flandre orientale. 1: Restes d'un habitat de l'âge du Bronze à Winkel-Sainte-Croix. 2: Découvertes romaines et néolithiques dans les ruines de l'abbaye de Saint-Bavon à Gand, *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 42/43, 1934-1935, pp. 37-42.

J. MAERTENS DE NOORDHOUT, Fouilles exécutées à l'Abbaye de Saint-Bavon à Gand, *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*,

- 1. ■
- 2. ▼
- 3. ▲
- 4. X
- 5. ●

Vinderhoute

Evergem

WONDELGEM

OOSTAKKER

Lochristi

Merendree

MARIAKERKE

24 ●

30 ▼

12 ■ ▼ ▲ X ●

5 ▼ ●

10 ●

6 ▼ ●

18 ●

ST-AMANDSBERG

DESTELBERGEN

DRONGEN

4 ▼

GENT

17 ●

28 ●

Landegem

9 ●

Leie

14 ▼ ●

27 ●

30 ▼ ●

Beervelde

Vosselare

11 ●

8 ▼ ●

7 ▼ ●

13 ■

19 ●

21 ●

Laarne

AFSNEE

2 ●

29 ▼

20 ●

22 X

23 ●

GENTBRUGGE

Heusden

St-Martens-Leerne

St-Martens-Latam

1 ● ST-DENIJS-WESTREM

LEDEBERG

Leie

Deurle

Schelde

Schelde

Merelbeke

Melle

Wetteren

ZWIJNAARDE

De Pinte

25 ■

Tenslotte is er nog de site Destelbergen / Eenbeekeinde. De opgravingen uitgevoerd door het Seminarie voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Gent tussen 1960 en 1984 hebben aangetoond dat de plaats bewoond is geweest van het Mesolithicum tot het begin van de La Tène-periode, evenals uiteraard in de Gallo-Romeinse periode en de Middeleeuwen.

Hoewel de oudste vondstmeldingen in het Gentse opklimmen tot Sanderus' *Flandria Illustrata*, moet men wachten tot het begin van de 19de eeuw om één van Europa's beste archeologische werken te vinden waarin Gent vermeld wordt. Het betreft het repertorium van oudheden gevonden in het graafschap Vlaanderen en het werd geschreven door kanunnik J.M. de Bast. In de loop van de 19de eeuw werden het archeologisch museum van de Rijksuniversiteit Gent (ca. 1817) en het Bijlokemuseum (1833) opgericht. De activiteiten van H. Van Duyse (catalogoog van het Bijlokemuseum) en A. Van Lokeren (opzoekingen in de Sint-Baafsabdij)

46/47, 1938-1939, pp. 5-24.

Zie ook J. VANMOERKERKE, *Het Mesolithicum te Mendonk*, Gent, 1982, p. 53.

Fig. 7. Verspreidingskaart van de vondsten uit de Steentijden.

- Midden-Paleolithicum
- ▼ Opper- en Laat-Paleolithicum
- ▲ Mesolithicum
- × Vroeg-Neolithicum
- Midden- en Laat-Neolithicum

1. Afsnee-Mariasteen, 2. Afsnee (stenen hangertje), 3. Destelbergen/Eenbeekeinde, 4. Drongen/Meuleweg, 5. Drongen/Regenboog, 6. Drongen/Valkenhuis, 7. Drongen/Heilig Huizeken, 8. Drongen/Prinsenhof, 9. Drongen/Halewijn, 10. Drongen/Stroomken, 11. Drongen/Baarle, 12. Gent/Port Arthur, 13. Gent/Blaarmeersen, 14. Gent/Sint-Baafsabdij, 15. Gent/Nederschede, 16. Gent/Leie, 17. Gent/Dobbel Slot, 18. Gent/Geuzenberg, 19. Gent/Kasteellaan, 20. Gent/Opvoedingsstraat, 21. Gentbrugge (baggerwerken), 22. Ledeberg (baggerwerken), 23. Ledeberg (neolithische site), 24. Mariakerke (oppervlaktevondsten), 25. Merelbeke/Ringvaart, 26. Oostakker/Meuleke, 27. Sint-Amansberg/Kouterstraat, 28. Sint-Amansberg/Rozebroekslag, 29. Sint-Denijs-Westrem/Buchten, 30. Wondelgem/Kouter.

zijn kenmerkend voor de 19de eeuw. Tijdens wereldoorlog I werd de site Gent / Port Arthur aan het licht gebracht en kon de Duitse archeoloog W. Unverzagt de Laat-Romeinse *terra sigillata* van de Sint-Baafsabdij onderzoeken. De opzoekingen en publicaties van J. Maertens de Noordhout, conservator van het archeologisch museum van de universiteit, kenmerken de periode tussen beide wereldoorlogen. Na wereldoorlog II werd het onderzoek toegespitst op de Middeleeuwen (Gravenkasteel en Sint-Pietersabdij), tot de opzoekingen van het Seminarie voor Archeologie (te Destelbergen) en deze van de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie van Gent (Sint-Macharius) ook oudere sporen aan het licht brachten die de ontstaansgeschiedenis van Gent grondig belichten. De recente ontwikkelingen in het archeologisch onderzoek, ook van nieuwe prospecties (o.a. door luchtfotografie), tonen duidelijk aan dat we ons mogen verwachten aan een toevloed van nieuwe gegevens in de volgende jaren. De ontdekking van circulaire structuren, o.a. in het Gentse (zie verder) zijn daar een bewijs van. Het hier voorgelegde overzicht mag bijgevolg slechts als een *status quaestionis* beschouwd worden.

2. *Het Paleolithicum* (fig. 7)

De oudste sporen van menselijke aanwezigheid klimmen op tot het Midden-Paleolithicum. Te Gent / Port Arthur werden een afslag in Levallois-techniek (begin Midden-Paleolithicum) en een kleine vuistbijl uit het Mousterien gerecupereerd. Te Merelbeke werden in maart 1965 een kling-schrabber en een nucleus gevonden¹³. De vondst tenslotte van mogelijke Mousterien-artefacten tijdens prospecties in de Blaarmeersen werd door een korte melding ter kennis gebracht¹⁴.

De site Port Arthur is de enige die in aanmerking komt voor vondsten uit het Laat-Paleolithicum of het Epipaleolithicum: het betreft slechts twee nuclei en enkele werktuigen.

Ten noorden van Gent, o.a. te Mendonk en te Wachtebeke, werden wel enkele artefacten gerecupereerd die aan de Tjongercultuur mogen worden toegeschreven.

Het is duidelijk dat het geenszins mogelijk is, op basis van slechts enkele sites, een beeld te scheppen van de menselijke aanwezigheid in het Gentse in het Paleolithicum. De bodemgesteldheid van het gebied heeft hier vermoedelijk een determinerende rol gespeeld.

3. *Het Mesolithicum* (fig. 7)

Vanaf het Mesolithicum zijn de vondsten talrijker, hoewel het zeer dikwijls slechts om enkele oppervlaktevondsten gaat. Te Gent / Port Arthur werd vrij veel lithisch materiaal gevonden, echter wel, zoals reeds vermeld, in weinig wetenschappelijke omstandigheden. A. Gob is de mening

(13) J. DE HEINZELIN DE BRAUCOURT, Paleolithicum te Merelbeke, *Helinium*, V, 1965, pp. 136-139.

(14) *Stadsarcheologie*, 3, 1979, 3, p. 23.

toegedaan dat men deze artefacten aan de Rhein-Meuse-Schelde-groep moet toeschrijven (RMS A), d.w.z. rond 8.200 BP. Te Destelbergen betreft het enkele werktuigen die veel jonger zijn dan de vorige vindplaats. Deze occupatie mag misschien aan het Montbanien worden toegeschreven (tussen 6.500 en 6.000 BP).

Naast deze twee sites zijn er in het Gentse vrij veel oppervlaktevondsten gedaan, echter telkens zonder duidelijke context. De zeer talrijke vondsten in het gebied ten noorden van Gent, op zandgronden van de Vlaamse vallei, wijzen erop dat deze zone in het Mesolithicum vrij intens bewoond is geweest¹⁵. Occupatiepatronen konden echter niet worden vastgesteld.

4. *Het Neolithicum* (fig. 7)

Vroeg-neolithische vondsten zijn zeer schaars in het Gentse. Men kent slechts een reeks bijlen in hertegewei, te Gent / Port Arthur, Destelbergen en Ledeberg. Ook in Melle en Heusden is een dergelijk bijl gevonden¹⁶. Het verspreidingspatroon van deze vondsten en van de Maglemose-spitsen in been hebben S.J. De Laet ertoe gebracht voor te stellen dat de Maglemose-cultuur zich tot bij ons zou verspreid hebben en dat de Ertebølle-Ellerbek-cultuur, waartoe de bijlen behoren, uit de Maglemose-cultuur voortkomt¹⁷.

De afwezigheid van vruchtbare leemgronden in het Gentse is vermoedelijk de reden waarom de oudste sporen van echte neolithische bewoning slechts uit het Midden- en het Laat-Neolithicum stammen.

Op verschillende plaatsen van het gebied rond Gent werden concentraties van neolithische vondsten vastgesteld. In 1910 zou te Afsnee / Mariasteen een „paaldorp” zijn ontdekt, samen met neolithische en Bronstijd-artefacten¹⁸. Er kan nauwelijks van opgravingen worden gesproken en de voorgestelde interpretatie stelt nog problemen. Te Destelbergen / Eenbeekeinde werden archaeologica gevonden die mogelijk tot de laat-neolithische bekeerculturen kunnen worden toegeschreven. Een hele reeks oppervlaktevondsten op het grondgebied van de gemeente Drongen (Halewijn, Heilig-Huizeken, Prinsenhof, Regenboog, Stroomken, Valkenhuis Baarle/Baarleveld) wijst erop dat deze gemeente toen vrij intens bewoond was. De vindplaats Heilig-Huizeken mag wel tot de rijkste gerekend worden¹⁹. Een andere concentratie neolithische artefacten aan de samenvloeiing

(15) J. VANMOERKERKE, *Het Mesolithicum te Mendonk*, Gent, 1982.

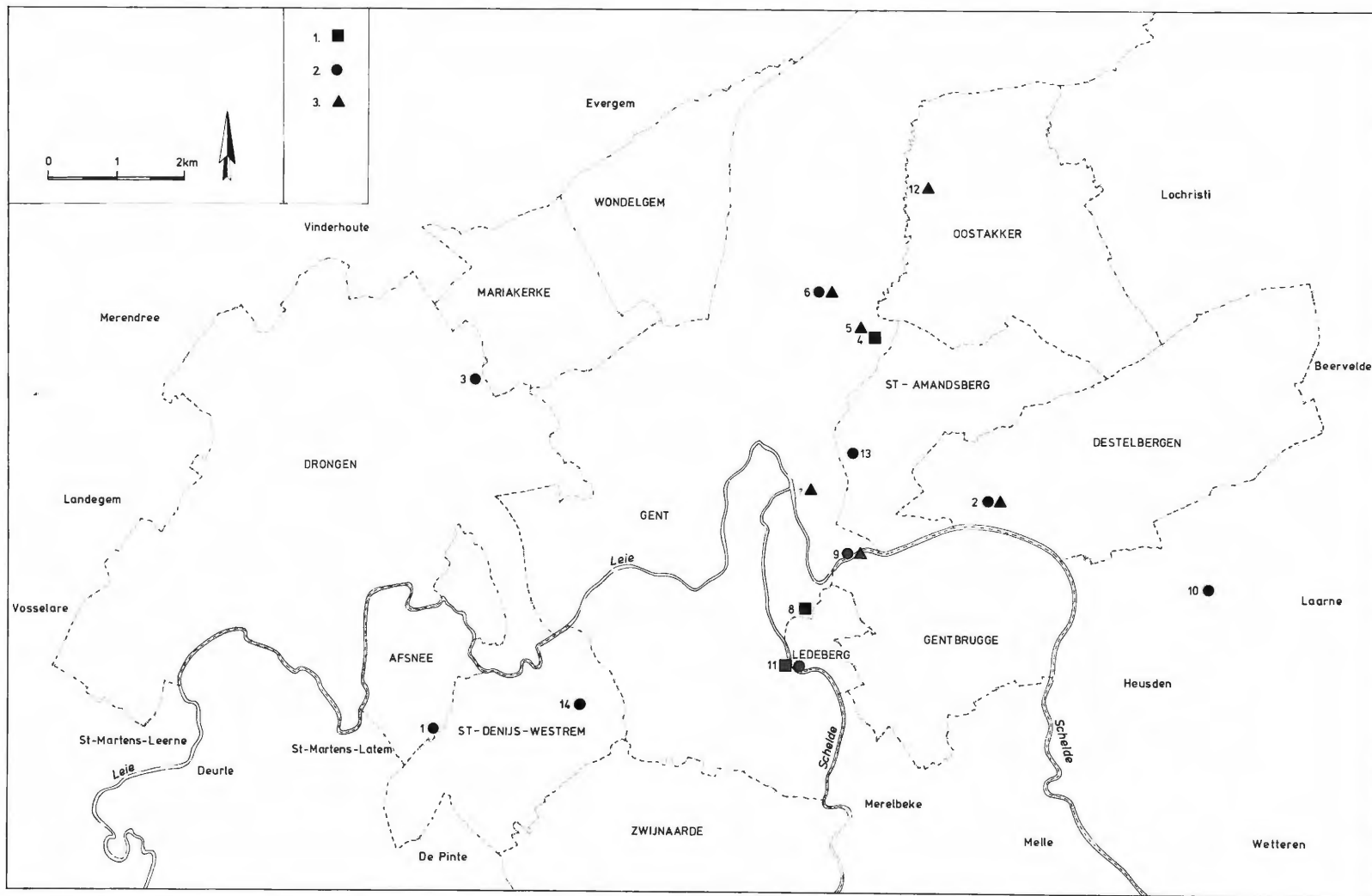
(16) S.J. DE LAET & M. DESITTERE, Bijlen uit hertegewei in het Schelgedal, *Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oostvlaanderen*, VI, 1972 (1973), pp. 260-280.

(17) S.J. DE LAET, *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren, 1982, pp. 139-142 en 231-233.

(18) J. CLAERHOUT, La palafitte d'Afsné, *Annales de la Société Scientifique de Bruxelles*, XXXV, 1910-1911, pp. 144-148.

J. CLAERHOUT, La palafitte d'Afsné, *Annales de la Société Archéologique de Bruxelles*, XXV, 1911, pp. 131-133; XXVI, 1912, pp. 133-139.

(19) G. VAN DER HAEGEN, Prehistorische en andere werktuigen te Drongen, *VOBOV-Info*, 13, 1984, pp. 33-43.

van Leie en Schelde, ter hoogte van de Sint-Baafsabdij (Sint-Baafsabdij zelf, Nederschelde, Kasteellaan en de Leie) zou ook kunnen wijzen op een neolithische site. Te Gent/Port Arthur werd vrij veel materiaal gevonden dat aan de Michelsberg-, de Seine-Oise-Marne- en waarschijnlijk ook de bekerculturen kan toegeschreven worden. Tenslotte vermelden wij de vondst in 1909 van een belangrijke nederzetting te Ledeburg²⁰: bij gebrek aan preciese gegevens kan men zich niet uitspreken over het eigenlijke belang van de site.

Hoewel wij hier duidelijk over veel vindplaatsen beschikken uit het Midden- en/of het Laat-Neolithicum, zijn hier ook nog geen duidelijke patronen merkbaar. Men mag er zich wel aan verwachten dat in de nabije toekomst meer licht rond deze problemen zal komen.

5. De Vroege en de Midden-Bronstijd (fig. 8)

Kenmerkend voor de Vroege en de Midden-Bronstijd is dat hoofdzakelijk losse vondsten werden gerepertorieerd. Inderdaad, men telt een hele reeks bronzen bijlen (8 vlakbijlen, randbijlen en hielbijlen in het Gentse, één vlakbijl te Ledeburg, één randbijl van het type Arreton te Lochristi en één te Melle), een bronzen zwaard te Gent/Sint-Lievenspoort en een lanspunt te Gentbrugge, echter telkens zonder preciese vermelding van vindplaats of context. Daarenboven zijn tot hiertoe nog geen nederzettingen gekend. Ligt het probleem hier in de determinatie van het vondstenmateriaal (ceramiek en lithisch materiaal) of in de localisatie van de nederzettingen zelf? Het vrij veelvuldig voorkomen van losse vondsten is o.i. wel een bewijs dat het Gentse ook in die tijd intens bewoond is

P. BOCKSTAEL & G. VAN DER HAEGEN (m.m.v. I. Heyse & J. Vanmoerkerke), Het Heilig Huizeken te Drongen. Een archeologisch rapport, *Stadsarcheologie*, 9, 1985, 1, pp. 2-28.

(20) G. HASSE, Une station néolithique robenhausienne à Ledeburg-Gand, *Bulletin de la Société Archéologique de Bruxelles*, XXXII, 1912, pp. CCXCVIII-CCC.

Fig. 8. Verspreidingskaart van de vondsten uit de Metaaltijden.

- Vroege en Midden Bronstijd
- Urnenveldentijd
- ▲ La Tène-periode

1. Afsnee/Mariasteen, 2. Destelbergen/Eenbeekeinde, 3. Drongen/Regenboog, 4. Gent/Hogeweg, 5. Gent/Slotenkouter, 6. Gent/Port Arthur, 7. Gent/Sint-Baafsabdij, 8. Gent/Sint-Lievenspoort, 9. Gentbrugge/Nederschelde (Heirnisbrug), 10. Heusden/Gaverstraat, 11. Ledeburg/Schelde (spoorwegbrug), 12. Oostakker/Meuleke, 13. Sint-Amansberg (tussen Dampoort en Kapellenberg), 14. Sint-Denijs-Westrem/Oefenplein-Vliegveld.

geweest. De vondst van circulaire structuren door luchtfotografisch onderzoek uitgevoerd door J. Semey en J. Vanmoerkerke bevestigt trouwens deze stelling.

Inderdaad, sedert enkele jaren zijn een hele reeks dergelijke structuren ontdekt, niet alléén in het Gentse, maar ook in de omgeving ervan²¹. Het betreft meestal enkele of dubbele concentrische grachten, rond een genivelleerde grafheuvel²²; deze grafheuvels komen dikwijls in groepen en banden voor. J. Semey en J. Vanmoerkerke leggen de nadruk op de gelijkenissen met de ringwalheuvels van de Hilversum-cultuur, met de „barrows” van de Essex-cultuur en met de „enclos circulaires” van de Noordfranse groep van Eramécourt. Deze vergelijkingen, samen met een C-14 datering (Evergem/Ralingen : 3480 ± 60 BP) en de tot hertoe opgegraven sites laten een datering toe in de tweede helft van de Vroege Bronstijd en in de Midden-Bronstijd. Men kent dergelijke structuren in Drongen, Evergem/Ralingen en Molenhoek, Lovendegem, Merendree, Moortsele, Stekene, Zwijnaarde en vooral Gent/Hogeweg²³.

Hoewel wij hier slechts over een onvolledig beeld van de Vroege en Midden-Bronstijd beschikken (enkele circulaire structuren, geen nederzettingen en veel losse vondsten), is het duidelijk dat hier een veel belovend pad open ligt. Verder grondig onderzoek van deze circulaire structuren, maar ook opzoekingen naar de erbij horende nederzettingen, is hier zeer wenselijk.

6. De Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd (de Urnenveldencultuur) (fig. 8)

Zoals reeds vastgesteld was voor de voorgaande periode moet men vaststellen dat er veel vondsten gekend zijn van bronzen voorwerpen. Ook hier is meestal de precieze vindplaats niet gekend. We vermelden de vondst van bronzen bijlen (hulsbijlen te Destelbergen, Gent en Sint-Amandsberg, 2 vleugelbijlen in het Gentse en 6 Armoricaanse bijlen eveneens in het Gentse), lanspunten (Destelbergen, Gent/Port Arthur, 2 in Gentbrugge en Ledeborg), zwaarden (Afsnee/Mariasteen, Gent, Gentbrugge en buiten het gebied in Melle), een speld van het type der *Vasen-*

(21) Zie vooral, naast een reeks meldingen in *Archeologie, Stadsarcheologie* en *VOBOV-Info*:

J. SEMEY & J. VANMOERKERKE, Opgravingen van een circulaire structuur uit de Metaaltijden te Evergem-Ralingen. Voorlopig verslag, *VOBOV-Info*, 1983, 11, pp. 26-35.

P. RAVESCHOT, J. SEMEY & J. VANMOERKERKE, Circulaire structuren aan de Hogeweg, *Stadsarcheologie*, 8, 1984, 1, pp. 2-36.

(22) Het probleem van het graf onder deze grafheuvels blijft nog onvolledig opgelost. Tot hier toe zijn slechts drie structuren gekend waarvan de centrale zone volledig opgegraven is (Evergem-Ralingen (2) en Gent-Hogeweg. Slechts éénmaal (Hogeweg) werd een spoor gevonden dat met enige voorzichtigheid als een graf mag worden geïnterpreteerd. De kuil bevatte wat verbrand been en wat houtskool.

(23) Deze lijst mag geenszins als definitief worden beschouwd. Nieuwe luchtfotografische prospecties brengen regelmatig nieuwe structuren aan het licht. Het is dus wachten op een eerste synthese, die in de loop van 1986 zou moeten verschijnen (met dank aan J. Semey en J. Vanmoerkerke voor de informatie).

kopfnadeln uit de Schelde en een oorband van een zwaardschede te Gentbrugge.

Naast de talrijke voorwerpen vermelden wij een gietvorm van hulsbijl uit Heusden²⁴. Dergelijke vondst wijst enerzijds op een lokale bronsproductie en anderzijds op een zekere economische welvaart.

Het belang van het hier besproken gebied en zijn economische bloei blijken ook uit de vondst van een zeer belangrijk bronsdepot te Gent/Port Arthur²⁵; dit depot bestond uit zowat 48 stukken, waaronder 2 bronzen armbanden, 37 bronzen ringen e.d.m. Het betreft één der belangrijkste depots uit de Late Bronstijd in onze gewesten.

De Late Bronstijd vangt aan met het begin van de Urnenveldencultuur in onze gewesten, in de 11de eeuw vóór onze jaartelling. Zeer kenmerkend voor deze cultuur in ons gebied en in heel de provincie Oost-Vlaanderen is het bestaan van een reeks grafvelden. In het hier besproken gebied is het grafveld van Destelbergen/Eenbeekeinde het grondigst onderzocht geworden. Een ander grafveld werd vermoedelijk verwoest te Melle. Buiten dit gebied, maar in de nabije omgeving, kent men nog de grafvelden van Massemen en Wetteren. Reeds zowat 30 jaar geleden is het mogelijk geweest de specifieke kenmerken van een „Vlaamse groep” van de UVK te determineren²⁶. Deze Vlaamse groep werd gekenmerkt door de ceramiek (vorm en versiering), maar ook door de afwezigheid van grafheuvels en randstructuren rond de graven. Deze laatste twee kenmerken werden door de opgravingen te Destelbergen tegengesproken. Inderdaad, het oudste graf, waarrond het grafveld zich zeer vermoedelijk heeft geordend, was overdekt door een grafheuvel (ø 10 m), omringd door een gracht. Vermoedelijk mag deze grafheuvel beschouwd worden als een bewijs van het doorleven van inheemse tradities, die reeds in de Vroege en Midden-Bronstijd waren vastgesteld (zie hoger). Een reeks graven uit de Late Bronstijd waren daarentegen omringd door een ovale greppelstructuur, die vrij sterk gelijkt op de „lange bedden”; deze zijn ook bij andere groepen van de Urnenveldencultuur gekend. Men mag hier dus met enige zekerheid spreken van een ingevoerde traditie. Tenslotte vermelden wij de randstructuren rond enkele graven uit de Vroege IJzertijd (Ha C): ze waren niet meer ovaal maar wel vierkantig, met in twee gevallen een onderbreking van de gracht in het westen. Deze vorm zal men terugvinden in de Late IJzertijd. Het grafveld van Destelbergen bewijst dat de Vlaamse groep van de Urnenveldencultuur gekenmerkt is door het geleidelijk samenvloeien van inheemse en ingevoerde tradities. Het is echter de vraag

(24) M. DESITTERE, Une production locale de haches à douille dans la vallée de l'Escaut, *Helinium*, XIX, 1979, pp. 128-140.

(25) Zie voetnoot 11. De stelling van M. Mariën als zou het hier om een vrouwgraf gaan eerder dan om een bronsdepot blijkt te mogen verworpen worden. De samenstelling alleen al van de vondst is hiermede in tegenspraak. Zie hierover o.a. S.J. DE LAET, *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren, 1982, pp. 512-513.

(26) S.J. DE LAET, J.A.E. NENQUIN & P. SPITAEELS, *Contributions à l'étude de la Civilisation des Champs d'Urnes en Flandre*, Brugge, 1958 (= *Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, IV).

M. DESITTERE, *De Urnenveldencultuur in het gebied tussen Nederrijn en Noordzee*, Brugge, 1968 (= *Diss. Arch. Gand.*, XI).

of deze randstructuren van Destelbergen ook in andere grafvelden van de Vlaamse groep voorkomen. Vele totnogtoe gekende grafvelden zijn hetzij helemaal niet, hetzij onvoldoende opgegraven om hier een antwoord op te geven.

Over de nederzettingen van deze zelfde Urnenveldencultuur is slechts zeer weinig geweten. Enkele losse scherven tussen het grafveld van Destelbergen en de Schelde zouden op een volledig verstoorde nederzetting kunnen wijzen. Bij opgravingen op het vliegveld van Sint-Denijs-Westrem²⁷ zou eveneens ceramiek gevonden zijn die mogelijk tot dezelfde periode behoort. We beschikken echter over nog te weinig gegevens om hier verder op in te gaan. Ook over een mogelijke nederzetting te Drongen/Regenboog kan men zich nog niet uitspreken.

Het is duidelijk dat voor heel de periode van de Urnenveldencultuur, hoewel wij reeds over een reeks gegevens beschikken (b.v. over het vormgoed van de ceramiek, over de metalen voorwerpen, over de graven e.d.m.) nog veel onopgeloste problemen blijven (b.v. de vergelijking tussen nederzettingen- en grafceramiek, de specifieke plaats van het grafveld van Destelbergen, de nederzettingen, hun verspreiding en hun structuur). Ook hier beschikken wij reeds over enkele invalswegen om in de toekomst het onderzoek te laten vorderen.

7. De Late IJzertijd (fig. 8)

In tegenstelling tot voorgaande periode, waar hoofdzakelijk losse vondsten en graven of grafvelden gekend waren, zijn er in de Late IJzertijd vooral nederzettingen gekend.

Losse vondsten zijn zo goed als onbekend: men telt slechts een 5-tal Keltische munten, waarvan de precieze vindplaats niet gekend is; ze stammen uit de laatste fase van de La Tène-periode of het begin van de Gallo-Romeinse periode. Merkwaardiger is de vondst van een mooi voorbeeld van Marne-invloeden in de Vroege La Tène-periode in onze gewesten: het betreft een geknikte beker uit de Schelde te Gentbrugge.

Tot hiertoe is slechts één graf gekend uit de Late IJzertijd. Tussen de binnenste en de buitenste gracht van één van de circulaire structuren op de Hogeweg in Gent vond men een beenderpakgraf, omringd door een vierkante gracht met onderbreking in het zuiden. De vergelijking met de vierkante structuren uit de Ha C-periode van Destelbergen/Eenbeekeinde is vrij duidelijk, hoewel de afmetingen van de grafstructuur op de Hogeweg merkkelijk kleiner zijn. Vergelijkingen met gelijkaardige structuren in Noord-West-Europa laat de opgravers toe een datering in de Late IJzertijd voor te stellen²⁸. Ook hier moet zich de vraag stellen of het hier al dan niet om een geïsoleerd en dus weinig typisch fenomeen gaat.

(27) F. VERMEULEN & L. BAUTERS, Sint-Denijs-Westrem (O.VI.): nederzettingssporen uit de metaaltijden, *Archeologie*, 1984, 2, p. 96.

(28) J. VANMOERKERKE (m.m.v. E. Cuypers, M.-A. Delsaux, P. Raveschot & C. Verbruggen), Vierkante grafstructuur uit de IJzertijd aan de Hogeweg, *Stadsarcheologie*, 9, 1985, 2, pp. 42-51.

Binnen, maar ook buiten het hier besproken gebied zijn enkele nederzettingen uit de Late IJzertijd gekend. Ze behoren in hoofdzaak tot de Vroege La Tène-periode. Te Gent/Port Arthur werd ceramiek gevonden, die typologisch tot de Vroege La Tène-periode mag worden gerekend. De vondsten van Gent/Slotenkouter laten vermoeden dat ze tot dezelfde site behoren. Er zijn echter te weinig elementen over de eigenlijke aard van deze site²⁹. Op enkele honderden meter ten zuidoosten ervan blijkt zich in de buurt van de urnenveldennecropool van Destelbergen een nederzetting te hebben ontwikkeld. De opgravingen echter hebben geen duidelijke sporen aangesneden, zodat de precieze localisatie van deze bewoning nog niet gekend is. Het vondstenmateriaal evenals de pollenanalyses zouden aantonen dat de site na de Vroege La Tène-periode niet meer is bewoond of zich althans heeft verplaatst. De sites van Sint-Martens-Latem/Servaes³⁰, Evergem/Ralingen³¹ en Evergem/Molenhoek³² zouden ook in de Vroege La Tène-periode moeten worden gedateerd. Er is echter nog te weinig gepubliceerd of gekend van deze sites om er verder op in te gaan. Andere nederzettingen, zoals Sint-Martens-Latem/Papenaard³³, Sint-Kruis-Winkel en Oostakker/Meuleke kunnen (nog) niet precies worden gedateerd. Tot een late fase van de La Tène-periode hoort de nederzetting van Vinderhoute/Molenbrug, één van de enige tot hiertoe gekende sites uit deze periode in het Gentse³⁴.

De afwezigheid van graven en grafvelden, evenals de nog onvoldoende bestudeerde nederzettingen hebben als gevolg dat onze kennis van de Late IJzertijd al bij al beperkt is. Wel moeten wij vaststellen dat er meer sites uit de Vroege La Tène-periode gekend zijn dan uit de latere fazen. Kan dit feit gekoppeld worden aan de palynologische gegevens van Destelbergen / Eenbeekeinde en Laarne / Damvallei, waaruit blijkt dat het bos in dat gebied in de loop van de La Tène-periode gestadig vooruit gaat, en mag men hieruit besluiten dat de bewoning in het Gentse in de Late La Tène-periode minder belangrijk en ingrijpend was dan enkele eeuwen voordien? Ook hier staan we voor een onbeantwoorde vraag.

(29) Slechts enkele opgravingsnota's werden in *Archeologie en Stadsarcheologie* gepubliceerd.

(30) F. VERMEULEN, *Sint-Martens-Latem*, Gent, 1983 (= *Archeologisch Inventaris Vlaanderen*, 1), pp. 128-147.

Recente opgravingen grepen er plaats onder de leiding van F. Vermeulen in 1983 en 1985 (met dank aan F. Vermeulen voor de informatie).

(31) R. DE CEUNYNCK, M. VAN STRYDONCK & J. VANMOERKERKE, IJzertijdkuil te Evergem-Ralingen, *VOBOV-Info*, 1984, 16, pp. 15-21.

(32) J. SEMEY & J. VANMOERKERKE, Evergem-Molenbeek (O.-Vl.), *Archeologie*, 1984, 2, pp. 92-93.

(33) F. VERMEULEN, F. VERHAEGHE & J. BOURGEOIS, Vondsten uit de IJzertijd en de Romeinse periode te Sint-Martens-Latem (Papenaard), *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, XI, 1982, pp. 13-41.

(34) Opgraving J. Bourgeois, 1985.